

บทที่ 2

ลักษณะทั่วไปของพื้นที่ศึกษา

อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดน่าน ได้รับการประกาศจัดตั้งเป็นอำเภอกรณีพิเศษ โดยไม่ผ่านการเป็นกิ่งอำเภอเมื่อวันที่ 5 ธันวาคม พ.ศ. 2539 เพื่อเป็นการเทิดพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในวโรกาสฉลองสิริราชสมบัติครบ 50 ปี โดยแยกตำบลห้วยโก๋นออกจากอำเภอทุ่งช้างและตำบลขุนน่านจากอำเภอบ่อเกลือ ซึ่งมีประมาณ 518.7 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 324,188 ไร่ โดยอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ ป่าดอยภูคาและป่าผาแดง บริเวณที่ว่าการอำเภอเฉลิมพระเกียรติอยู่สูงจากระดับน้ำทะเลปานกลางประมาณ 500 เมตร

2.1 ลักษณะทั่วไปของอำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดน่าน

สภาพพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ป่าและเทือกเขาสูงชัน มีที่ราบเชิงเขาเพียงประมาณร้อยละ 9 ของพื้นที่ทั้งหมด สามารถแยกประเภทพื้นที่ได้ดังนี้

- พื้นที่ราบ 29,177 ไร่หรือประมาณร้อยละ 9 ของพื้นที่ทั้งหมด
- พื้นที่ภูเขา 288,527 ไร่หรือประมาณร้อยละ 89 ของพื้นที่ทั้งหมด
- พื้นน้ำ 6,483 ไร่หรือประมาณร้อยละ 2 ของพื้นที่ทั้งหมด

ทรัพยากรที่สำคัญของอำเภอเฉลิมพระเกียรติ คือ ป่าไม้ ซึ่งเป็นพื้นที่ป่าไม้กลุ่มน้ำชั้น 1 เอ และเป็นต้นน้ำของแม่น้ำน่าน ได้แก่ป่าสงวนแห่งชาติ (ป่าดอยภูคาและป่าผาแดง)

ลักษณะภูมิอากาศโดยทั่วไปของอำเภอเป็นแบบมรสุม มี 3 ฤดู

ฤดูร้อน เริ่มตั้งแต่เดือนกุมภาพันธ์ถึงเดือนพฤษภาคม อุณหภูมิเฉลี่ย 33 องศาเซลเซียส ปริมาณน้ำฝนเฉลี่ย 300 มิลลิเมตร

ฤดูฝน เริ่มตั้งแต่เดือนมิถุนายนถึงเดือนกันยายน อุณหภูมิเฉลี่ย 25 องศาเซลเซียส ปริมาณน้ำฝนเฉลี่ย 1,300 มิลลิเมตร

ฤดูหนาว เริ่มตั้งแต่เดือนตุลาคมถึงเดือนมกราคม อุณหภูมิเฉลี่ย 10 องศาเซลเซียส ปริมาณน้ำฝนเฉลี่ย 200 มิลลิเมตร

2.1.1 สภาพเศรษฐกิจอำเภอเฉลิมพระเกียรติ

อาชีพหลักของประชากรก็คือการทำเกษตรกรรมบนพื้นที่สูง และเป็นการทำไร่เลื่อนลอย วิถีชีวิตเป็นลักษณะพึ่งพาอาศัยกันมากกว่าที่จะเป็นการจ้างแรงงาน ผลผลิตที่ได้ส่วนใหญ่ใช้เพื่อการยังชีพในชีวิตประจำวันเท่านั้น

ข้อมูลทางการเกษตรกรรม

อำเภอเฉลิมพระเกียรติประกอบด้วยครอบครัวเกษตรกรจำนวน 1,843 ครอบครัว สภาพการผลิตพืชเศรษฐกิจที่สำคัญ แยกได้ดังนี้

ตาราง 2.1 สภาพการผลิตพืชเศรษฐกิจที่สำคัญ อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดน่าน

ลำดับ	พืชเศรษฐกิจ	พื้นที่ปลูก (ไร่)	ผลผลิตเฉลี่ย (ก.ก. / ไร่ / ปี)	หมายเหตุ
1	ข้าวไร่	4,560	315	-
2	ข้าวโพด	2,594	420	-
3	ส้มเขียวหวาน	202	-	ยังไม่ให้ผลผลิต

ตาราง 2.2 จำนวนปศุสัตว์ อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดน่าน

สัตว์ที่เลี้ยง	จำนวน (ตัว)
โค	2,547
สุกร	1,271
เป็ด	1,098
สุนัข	990
กระบือ	1,155
ไก่	16,267

ที่ว่าการอำเภอเฉลิมพระเกียรติตั้งอยู่ถนนสายห้วยโก้น – อำเภอบ่อเกลือ (ทางหลวงหมายเลข 1081) บ้านห้วยโก้น หมู่ที่ 1 ตำบลห้วยโก้น อยู่ห่างจากจังหวัดน่านทางทิศเหนือประมาณ 144 กิโลเมตร ใช้ระยะเวลาเดินทางประมาณ 2 ชั่วโมง มีพื้นที่ชายแดนติดต่อกับสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวระยะทาง 98 กิโลเมตรและมีจุดผ่านแดนถาวร 1 แห่งคือจุดผ่านแดนถาวรห้วยโก้น – น้ำเงิน อาณาเขตติดต่อกับอำเภอเฉลิมพระเกียรติมีดังนี้

ทิศเหนือ ติดต่อกับหมู่บ้านเมืองเงิน สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชน
ลาว

ทิศใต้ ติดต่อกับป่าสงวนแห่งชาติในเขตอำเภอบ่อเกลือ จังหวัดน่าน

ทิศตะวันออก ติดต่อกับหมู่บ้านเมืองเงิน สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชน
ลาว

ทิศตะวันตก ติดต่อกับตำบลปอน อำเภอทุ่งช้าง จังหวัดน่าน

ลำน้ำสำคัญได้แก่ ลำน้ำน่านไหลจากอำเภอบ่อเกลือผ่านตำบลขุนน่านและตำบลห้วยโก๋น
ผ่านไปยังตำบลปอน อำเภอทุ่งช้าง

ตาราง 2.3 ลักษณะการใช้ที่ดินปี พ.ศ. 2541 อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดน่าน

ที่	ตำบล	พื้นที่การเกษตร (ไร่)	พื้นที่ปศุสัตว์ (ไร่)	พื้นที่สาธารณะ (ไร่)	ที่อยู่อาศัย (ชุมชน) (ไร่)
1	ห้วยโก๋น	6,740	152	176	844
2	ขุนน่าน	11,700	45	303	626
รวม	2 ตำบล	18,440	197	479	1,470

ตาราง 2.4 ลักษณะการใช้ที่ดินเพื่อการเกษตรปี พ.ศ. 2541 อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดน่าน

ลำดับ	ตำบล	ลักษณะการใช้ที่ดินเพื่อการเกษตร		
		ทำนา (ไร่)	ทำสวน (ไร่)	ทำไร่ (ไร่)
1	ห้วยโก๋น	-	644	6,096
2	ขุนน่าน	227	55	10,913
รวม	2 ตำบล	227	699	17,009

ในส่วนของการคมนาคมเนื่องจากสภาพภูมิประเทศเป็นภูเขาสูงชันทำให้การคมนาคม
เป็นไปด้วยความไม่สะดวก ส่งผลต่อการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจยังเป็นไปด้วยความล่าช้า แต่ได้มี
หลายหน่วยงานเข้ามาช่วยเหลือร่วมพัฒนาเพื่อต้องการพัฒนาอำเภอเฉลิมพระเกียรติให้มีสภาพทาง
สังคมและเศรษฐกิจที่ดีขึ้น โดยมีการเปิดจุดผ่านแดนไทย - ลาวขึ้น เพื่อส่งเสริมการค้าขาย
ระหว่างประเทศ มีการสร้างถนนหนทางและการพัฒนาทุกด้านอย่างต่อเนื่อง

2.1.2 ลักษณะทางสังคมและประชากร

จากข้อมูลประชากรของอำเภอเฉลิมพระเกียรติในปี พ.ศ. 2540 ประกอบด้วยชาวไทยภูเขาเผ่าต่าง ๆ เช่น ลีละ ชมุ ถิ่น และผู้ร่วมพัฒนาชาติไทยและคนพื้นเมืองจำนวน 1,578 ครัวเรือน ปรากฏตามหลักฐานทางทะเบียนราษฎร จำนวน 6,805 คน แยกเป็นชาย 3,427 คนและหญิง 3,378 คนและมีบุคคลพื้นที่สูงที่ยังไม่ได้รับสัญชาติ จำนวน 1,140 คนแยกเป็นตำบลได้ดังนี้

ตาราง 2.5 ข้อมูลประชากร อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดน่าน ปี พ.ศ. 2540

ตำบล	จำนวนหมู่บ้าน	ครัวเรือน	ครอบครัว	จำนวนประชากร (คน)		
				ชาย	หญิง	รวม
ห้วยโก๋น	7	398	479	817	780	1,597
ขุนน่าน	14	1,180	1,364	2,610	2,598	5,208
รวม	21	1,578	1,843	3,427	3,378	6,805

อัตราความหนาแน่นของประชากรเฉลี่ยต่อพื้นที่ประมาณ 13 คนต่อตารางกิโลเมตร อัตราความหนาแน่นของบ้านต่อพื้นที่เท่ากับ 3 หลังคาเรือนต่อตารางกิโลเมตร ประชากรร้อยละ 90 ของประชากรทั้งหมดประกอบอาชีพเกษตรกรรม เช่น ทำไร่ เลี้ยงสัตว์และมีฐานะยากจน

ตำบลห้วยโก๋น อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดน่านประกอบด้วยชุมชน 7 ชุมชน (7 หมู่บ้าน) โดยข้อมูลทางด้านประชากรดังนี้

ตาราง 2.6 ข้อมูลประชากรรายหมู่บ้าน ตำบลห้วยโก๋น อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดน่าน

หมู่บ้าน	หมู่ที่	หลังคาเรือน	ครัวเรือน	จำนวนประชากร (คน)				
				ชาย	หญิง	ค.ช.	ค.ญ.	รวม
1. ห้วยโก๋น	1	73	95	251	317	187	152	907
2. ตบปิ่น	2	83	98	165	161	55	50	431
3. ห้วยคอง	3	48	60	79	85	55	36	255
4. ปิน	4	32	35	54	51	34	28	167
5. ปางหก	5	64	86	96	93	38	65	292
6. ไหมไชยรงรัตน์	6	44	47	62	61	50	47	220
7. ห้วยทรายขาว	7	87	95	140	109	56	65	370

ตาราง 2.7 ข้อมูลประชากรแยกตามชาติพันธุ์ ตำบลห้วยโก๋น อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดน่าน

หมู่บ้าน	เผ่า	สัญชาติไทย (คน)	ครัวเรือน (ตร.14)	ประชากร (คน) (ตร.14)	มีบัตรประชาชน (คน)
1. ห้วยโก๋น	ไทยวน, ไทลื้อ	317	25	317	118
2. สบป็น	ลัวะ	431	98	431	286
3. ห้วยคอง	ลัวะ	220	52	220	146
4. ปืน	ไทยวน	167	35	167	93
5. ปางหก	ไทยวน	230	75	230	114
6. ไหมโซขงรัตน์	ขมุ	204	36	204	135
7. ห้วยทรายขาว	ลัวะ	367	95	367	247

จากตาราง 2.7 ชุมชนชายแดนห้วยโก๋นประกอบด้วยกลุ่มชาติพันธุ์ 4 กลุ่มชาติพันธุ์ได้แก่ กลุ่มชนเผ่าไทยวน กลุ่มชนเผ่าถิ่นหรือลัวะ กลุ่มชนเผ่าขมุและกลุ่มชนเผ่าลื้อ ซึ่งมีลักษณะต่าง ๆ แตกต่างกันทั้งวัฒนธรรม ความเชื่อสามารถอธิบายแยกตามชาติพันธุ์ได้ดังนี้

1. ลัวะ (Lua) หรือถิ่น (H'tin)

ประชากรในชุมชนชายแดนห้วยโก๋นเป็นชนเผ่าถิ่น 1018 คน พักอาศัยในหมู่บ้านสบป็น หมู่บ้านห้วยคอง หมู่บ้านห้วยทรายขาว กลุ่มชนเผ่าถิ่นจัดอยู่ในสาขามอญ – เขมร ซึ่งอยู่ในกลุ่มภาษาออสโตรเอเชียติก David Filbeck แบ่งถิ่นเป็น 2 กลุ่มย่อยคือ ถิ่นมัล (mal) เรียกภาษาพูดว่าภาษามัลและถิ่นปรีย (pray) เรียกภาษาพูดว่าภาษาปรีย เชื่อกันว่าก่อนนี้ทั้งสองสาขาในอดีตอยู่ด้วยกันเป็นเผ่าเดียวกัน แต่แบ่งเป็น 2 ตระกูลและในเวลาต่อมาได้แยกย้ายกันไปอยู่และขาดการติดต่อกันจึงทำให้เห็นว่าถิ่นทั้งสองกลุ่มนี้มีความแตกต่างกันทั้งในด้านภาษาพูดและขนบธรรมเนียมประเพณี ส่วนการตั้งถิ่นฐานและการแต่งกายเหมือน ๆ กัน ในบรรดาถิ่นด้วยกันถิ่นมัลจะมีความรู้ในภาษาพูดพื้นเมืองตามแบบชาวน่านมากที่สุด เดิมถิ่นมีถิ่นฐานอยู่ในเขตประเทศลาว ถิ่นอพยพเข้ามาในประเทศไทยเมื่อ 60 – 80 ปีที่ผ่านมาโดยอพยพมาจากแขวงไชยบุรีประเทศลาวเข้าสู่ประเทศไทยทิศตะวันออกเฉียงเหนือของจังหวัดน่าน ถิ่นในประเทศไทยมีประชากรทั้งหมด 28,516 คน คิดเป็น 5.07 เปอร์เซ็นต์ของจำนวนประชากรชาวเขาทั้งหมดในประเทศไทย โดยอาศัยอยู่ในจังหวัดน่านเท่านั้น

ถิ่นมักตั้งบ้านเรือนอยู่บนภูเขาที่มีความสูงระหว่าง 300 - 1,300 เมตรจากระดับน้ำทะเล ลักษณะหมู่บ้านจะตั้งอยู่ในพื้นที่ราบภูเขา ไม่ห่างไกลแหล่งน้ำมากนักซึ่งจะได้อาศัยแหล่งน้ำจากลำห้วยหรือน้ำบ่อที่ได้ขุดตามลำห้วยในระหว่างฤดูแล้งใช้อุปโภคบริโภค โดยถิ่นมักอาศัยอยู่รวมกันเป็นกลุ่ม ๆ กลุ่มหนึ่งโดยเฉลี่ยประมาณ 50 ครอบครัวต่อหมู่บ้าน ในแต่ละหมู่บ้านจะมีการกระจายเป็นกลุ่มเล็ก ๆ โดยยึดวงศ์ญาติเป็นหลัก กลุ่มย่อยหนึ่ง ๆ จะเป็นคนในตระกูลเดียวกัน ลักษณะเช่นนี้ อาจเกิดจากสภาพการทำมาหากินและพื้นที่ตั้งแวดล้อมเป็นหลัก บ้านของถิ่นจะเห็นบ้านยกพื้นสูงและข้างฝาทำด้วยไม้ไผ่ หลังคามุงด้วยหญ้าคาหรือใบกล้วย หลังคามันยิมที่จะมุงให้ย้อยลงมาคลุมตัวบ้านอยู่มาก มองแต่ไกลมักไม่เห็นตัวบ้าน หลังคาด้านที่ลาดลงมาจะมีครกกระเดื่องสำหรับตำข้าวตั้งอยู่ และใช้เก็บฟืนและสิ่งของต่าง ๆ ด้วย ตัวบ้านไม่มีหน้าต่าง มีประตูเข้าบ้าน 2 ประตู หน้าบ้านจะมีระเบียงหรือนอกชานที่ใหญ่ระเบียงหน้านี้จะมีชายคายื่นลงมาปกคลุม ส่วนบริเวณใต้ถุนบ้านจะเป็นคอกสัตว์ ในอดีตมีความเชื่อว่าไม่ให้ใช้ตะปูตอกบ้านเรือนและไม่ให้มุงหลังคาด้วยสังกะสีถือว่าเป็นข้อห้ามถ้าหากผู้ใดละเมิดจะมีเหตุถึงตาย ให้ใช้ดอกหรือเถาวัลย์เป็นเครื่องมือส่วนประกอบต่าง ๆ ของบ้านแทน

ลักษณะครอบครัว ในบ้านหลังหนึ่ง ๆ อาจประกอบด้วยครอบครัวเดียว (เป็นครอบครัวใหม่) หรือครอบครัวขยายซึ่งเกิดจากลูกสาวที่แต่งงานนำสามีเข้ามาอยู่ในบ้านด้วย ยังมีลูกสาวหลายคนก็มีหลายครอบครัว โดยครอบครัวของพี่สาวคนโตสามารถแยกไปตั้งบ้านใหม่ได้ ส่วนครอบครัวของลูกสาวคนเล็กจะต้องอาศัยอยู่กับพ่อแม่ตลอดไปจึงทำให้ถิ่นอยากได้ลูกสาวมากกว่าลูกชาย ซึ่งเมื่อแต่งงานแล้วต้องไปอยู่บ้านภรรยาทำให้ครอบครัวขาดแรงงาน การสืบทอดฝ่ายมารดา ถิ่นมีการสืบสายหรือนับถือผีบรรพบุรุษของฝ่ายมารดาเช่นกัน ดังนั้นในหมู่บ้านหนึ่ง ๆ จะมีตระกูล 2 - 3 ตระกูล ๆ หนึ่งก็มี 3 - 5 หลัง ซึ่งอยู่ใกล้เคียงกันและถิ่นที่นับถือผีเดียวกันจะมีอยู่เฉพาะภายในหมู่บ้านเท่านั้น ส่วนการใช้นามสกุลของถิ่นนั้นไม่สามารถบอกลักษณะความเป็นพี่น้องกันได้เพราะในหมู่บ้านหนึ่งจะมีเพียง 1 นามสกุลเท่านั้น ส่วนนามสกุลนอกเหนือจากนี้แสดงถึงการอพยพเข้ามาอยู่ในหมู่บ้านภายหลัง แต่ความเป็นเครือญาตินั้นต้องดูจากการนับถือผีของแต่ละคน

การแต่งงานจะมีขึ้นหลังจากที่ฝ่ายชายและหญิงได้ตกลงแต่งงานกันทั้งสองฝ่ายจะกำหนดวันแต่งงานซึ่งจะเป็นวันใดก็ได้แต่ต้องไม่ตรงกับวันกรรมของทั้งสองฝ่ายหรือของหมู่บ้าน ในวันแต่งงานจะกระทำที่บ้านฝ่ายหญิงมีการเลี้ยงผีและให้พรของผู้อาวุโสและเลี้ยงเพื่อนบ้านที่มาช่วยงานเป็นเสร็จพิธี หลังจากนั้นฝ่ายชายก็มาอยู่บ้านฝ่ายหญิง ในการแต่งงานคู่แต่งงานจะเป็นคนในหมู่บ้านเดียวกันมากกว่าคนจากหมู่บ้านอื่นซึ่งเป็นคนในกลุ่มย่อยเดียวกันด้วย ถิ่นไม่นิยมได้เสียก่อนแต่งงาน ซึ่งเป็นที่รังเกียจของคนในหมู่บ้านแล้วจะต้องมีการเลี้ยงผีบรรพบุรุษและถูกปรับ

ไหมนอกจากนี้ผู้ชายจะมีภรรยาได้เพียงคนเดียวถึงแม้ว่าจะมีฐานะดีก็กระทำไม่ได้ นอกจากต้องหย่าขาดจากภรรยาคนเดิมเสียก่อนจึงทำให้การหย่าร้างของคู่แต่งงานเกิดขึ้นเสมอ โดยเฉพาะสามีภรรยาที่อยู่บ้านแม่ภรรยาและมีครอบครัวที่หรือน้องสาวอยู่ด้วยและในการหย่าร้างต้องได้รับการอนุญาตจากผู้อาวุโสก่อน

ในการปกครองเป็นไปอย่างง่าย ๆ มีเพียงหัวหน้าหมู่บ้านเป็นผู้ปกครองสูงสุด ซึ่งอาจได้รับการแต่งตั้งจากราชการเป็นผู้ใหญ่บ้านหรือผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน (กรณีหมู่บ้านมีขนาดเล็ก) เป็นผู้ดูแลความทุกข์สุขของคนในหมู่บ้าน ตลอดจนเป็นผู้รักษาระเบียบประเพณีของเผ่า นอกจากนี้ยังมีเจ้าฮีด หมอผีและคณะผู้อาวุโสเป็นคณะกรรมการของหมู่บ้านอีกด้วย ในด้านการปกครองมีกฎระเบียบ ขนบธรรมเนียมประเพณีของหมู่บ้านที่ถือปฏิบัติสืบต่อกันมาซึ่งเรียกว่า ริดหรือฮีด เป็นกฎหมายของหมู่บ้าน

ถิ่นส่วนใหญ่มีความเชื่อในเรื่องไสยศาสตร์หรือสิ่งที่ไม่เห็นตัวคือ ผีซึ่งสามารถให้คุณให้โทษแก่พวกเขาได้ถ้าหากทำผิดจารีตประเพณีต่าง ๆ ที่บรรพบุรุษเคยกำหนดไว้ นอกจากนี้การเจ็บไข้ได้ป่วยพวกเขาก็เชื่อว่าเกิดจากการกระทำของผี การรักษาจึงมักจะทำด้วยการเลี้ยงผีเป็นส่วนใหญ่ ถิ่นจะมีหมอผีประจำหมู่บ้านเรียกตามภาษาถิ่นว่า “เคาจา” ซึ่งเป็นผู้นำทางด้านศาสนาขณะที่การบริหารหมู่บ้านเป็นหน้าที่ของผู้ใหญ่บ้าน ตามอุดมคติของถิ่นแล้วเห็นว่าผู้ชายจำเป็นต้องเรียนรู้เวทย์มนต์คาถาไว้ต่อสู้กับสิ่งชั่วร้ายต่าง ๆ เพราะตามประเพณีถิ่นจะใช้เวทย์มนต์รักษาโรคภัยไข้เจ็บควบคุมไปกับยาสมุนไพรต่าง ๆ ผีที่สำคัญของถิ่นมี 4 ชนิดคือ

1. ผีหมู่บ้าน (ปรองจวล) เป็นผีใหญ่ประจำหมู่บ้านที่สามารถให้คุณให้โทษคนทั้งหมู่บ้านได้
2. ผีบ้านหรือผีเรือน (ปรองเจิง) เป็นผีบรรพบุรุษของแต่ละหลังคาเรือนเป็นผีที่สำคัญที่สุดของถิ่น
3. ผีไร่ (ปรองแซ) เป็นผีที่ให้โทษเกี่ยวกับผลผลิตจากไร่ว่าจะดีหรือไม่ดี ต้องมีการทำขวัญข้าวและมักสร้าง ตูบผี ไว้เป็นที่สิงสถิตย์ของผีไร่ไว้ตามริมไร่และทำพิธีกรรมเชิญผีไร่เข้ามาอยู่
4. ผีเจ้าที่ (ปรองเจ้าตี้) เป็นผีที่สิงสถิตย์อยู่ในพื้นที่ก่อนที่จะมีการตั้งหมู่บ้านถิ่นต้องสร้างศาลให้เจ้าที่สิงสถิตย์อยู่

ในการทำมาหากินในชีวิตประจำวันของถิ่นนั้นผลิตเพื่อการยังชีพ การเพาะปลูกจึงเป็นอาชีพที่สำคัญ โดยเฉพาะการปลูกข้าวไร่เพื่อให้พอกินตลอดปี จึงทำให้ถิ่นต้องมีพิธีเลี้ยงผีไว้หลายครั้งเพื่อให้ผลผลิตมากพอกิน ส่วนการผลิตเพื่อนำเงินสดนั้นถิ่นจะหาได้จากการล่าสัตว์หรือขายสัตว์เลี้ยงการรับจ้างและหาของป่าไปขาย นอกจากข้าวไร่ที่ปลูกกันทุกหมู่บ้านแล้วมีบางหมู่บ้านเริ่มทำนาข้าวแล้วสวนพืชอื่น ๆ นั้นมีข้าวโพด ข้าวฟ่างและพืชผักต่าง ๆ บางหมู่บ้านมีการเก็บเกี่ยวหาป่าทำเมี่ยงเพื่อขายต่อไปและบางหมู่บ้านแถบตำบลบ่อเกลือเหนือและบ่อเกลือได้มีการทำเกลือเพื่อขายให้คนในหมู่บ้านใกล้เคียงอีกด้วย ชาวถิ่นมีความสามารถเฉพาะเผ่าของคนอีกอย่าง

หนึ่ง คือการจักสานเลื้อยสามเหลี่ยม โดยจะนำหญ้าสามเหลี่ยมมาสานผสมกับใบตองจริงทำให้มีลวดลายที่สวยงาม สัตว์เลี้ยงที่นิยมเลี้ยงได้แก่ ไก่ หมู เพื่อให้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา และยังสามารถขายลูกหมูเป็นรายได้อีกด้วย สุนัขเลี้ยงไว้เฝ้าบ้านและช่วยในการล่าสัตว์ วัว ควาย เพื่อขายแก่คนพื้นราบ หรือเพื่อให้เช่าไปทำการไถนา

2. ไทยวน หรือคนเมือง

ประชากรในชุมชนชายแดนห้วยโก๋นคือชนเผ่าไทยวน 597 คน พักอาศัยอยู่ในหมู่บ้านปิ่น หมู่บ้านปางหกและหมู่บ้านห้วยโก๋นบางส่วน กลุ่มชนเผ่าไทยวนชอบเรียกตัวเองว่าคนเมือง คนเมืองนั้นเป็นคำพูดที่มีความหมายถึงการแบ่งแยก คนภาคเหนือเรียกตนเองว่าคนเมือง ส่วนคนภาคกลางเรียกว่าคนไทย คนเมืองเป็นกลุ่มคนที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในภาคเหนือ 200 กว่าปีที่ผ่านมา คนเมือง ในอดีตรวมพวกม่าน (พม่า) ให้อยู่ในคำว่าคนเมือง จึงเกิดการแบ่งแยกขึ้น โดยพวกไทยใหญ่หรือพวกเงี้ยวเรียกว่าพวกย่นหรือไคย่นซึ่งเพี้ยนมาจากคำว่า พวกไทยวนหรือไคยวน ลักษณะการตั้งถิ่นฐานคล้ายคลึงกับคนพื้นราบ มีการแบ่งงานกันของแรงงานฝ่ายหญิงและฝ่ายชาย ฝ่ายชายทำงานที่ใช้แรงงานหนักกว่าและมีความรับผิดชอบในงานมากกว่า

ความร่วมมือในโอกาสต่าง ๆ ในการทำงานนั้นชาวบ้านนิยม เอามื้อ (เอาแรง) ลงแขก ตอนเก็บเกี่ยวข้าวและนำผลผลิตเข้าไปเก็บยังยุ้งฉาง ไม่ค่อยมีการเอามื้อกันในตอนต้นฤดูเพาะปลูกมากนักอาจเป็นด้วยต่างคนต่างเร่งให้งานของคนเสร็จทันกับฤดูกาลก่อนที่จะหมดฝน แต่ตอนเก็บเกี่ยวข้าวมักสุกไม่พร้อมกันทำให้ช่วงเวลาในการเก็บเกี่ยวต่างกันไป จึงพอมีเวลาวางที่จะเอื้อเฟื้อกันและกันได้ ประเพณีต่าง ๆ ของไทยวนเป็นการแสดงให้เห็นถึงความร่วมมือของชาวบ้านตามธรรมเนียมของไทยวน เช่น ถ้าสมาชิกคนใดคนหนึ่งตายไปแล้วหนึ่งคืน เจ้าภาพงานจะทำเรื่อนทานหรือห่อผ้า เรื่อนทานจะปลูกสร้างเป็นบ้านหรือกระท่อเล็ก ๆ ขนาดกว้างยาวหนึ่งห้อง ขนาดความคงทนถาวรขึ้นอยู่กับฐานะของผู้ตาย ภายในประกอบด้วยข้าวของเครื่องใช้ต่าง ๆ ของผู้ตาย และนำเรื่อนทานไปถวายวัด การจัดเตรียมงานต่าง ๆ นั้นเป็นการร่วมแรงร่วมใจกันของชาวบ้าน

การแต่งงานก็เช่นกัน ไม่เป็นงานที่เอิกเกริก เมื่อหนุ่มสาวตกลงใจ ตามธรรมเนียมนิยมจะให้ สามเฒ่า เจ้แก่คือ ผู้ชาย 3 คนและผู้หญิง 7 คนเป็นผู้มาบอกกล่าวฝ่ายสาว เนื่องจากไม่มีการเรียกรับสินสอดใด ๆ ตลอดจนเรื่อนหอหรือทรัพย์สินอย่างใดอย่างหนึ่งเป็นการเฉพาะ ทำให้ฝ่ายชายจะต้องเป็นผู้เสนอว่าจะสามารถให้ความสะดวกใด ๆ หรือช่วยบริการใด ๆ กับผู้ที่จะเป็นครองได้บ้าง ไทยวนที่อยู่อาศัยในจังหวัดน่านมีธรรมเนียมที่คู่สมรสจะเลือกที่อยู่อาศัยข้างฝ่ายหญิงภายหลังการแต่งงานแล้ว ทั้งคู่อยู่ช่วยทำมาหากินร่วมกับครอบครัวของฝ่ายหญิงระยะเวลาหนึ่ง ซึ่งอาจจะเป็นปีหรือนานกว่านั้นที่คนทั้งสองพอจะมีฐานะขึ้นมาก็จะแยกตัวออกไปตั้งบ้านเรือนอยู่ใน

ละแวกบ้านเดิมของฝ่ายหญิง ฉะนั้นในกลุ่มบ้านหนึ่ง ๆ จึงมักแวดล้อมไปด้วยบ้านเรือนของญาติพี่น้องผู้หญิงด้วยกัน เรือนเดิมของพ่อแม่มักจะอยู่ตรงกลาง ล้อมรอบด้วยเรือนของลูก ๆ มีความเชื่อว่าลูกคนรองไม่ปลูกบ้านเหนือบ้านพี่จะทำให้ทำมาหากินไม่ขึ้น แต่ถ้าหากว่าครอบครัวของฝ่ายชายขาดแคลนแรงงาน ระยะเวลาการการอยู่ร่วมกับฝ่ายหญิงจะสั้นลง

สิ่งที่เป็นศูนย์รวมของคนในกลุ่มสกุลคือกระบวนการความเชื่อในผีบรรพบุรุษ ซึ่งการเลี้ยงผีบรรพบุรุษกระทำทุกปีระหว่างฤดูแล้งในช่วงก่อนสงกรานต์จะรวมญาติเพื่อทำพิธีเลี้ยงผีบรรพบุรุษที่ คุบ (ศาลผี) ซึ่งปกติจะอยู่ในละแวกบ้านของต้นตระกูลเดิม ในวันนั้นญาติพี่น้องจะมารวมกันโดยพร้อมเพรียงเพื่อรวมทำพิธี นอกจากนี้อาจมีพิธีขอขมาผีบรรพบุรุษที่เกรงว่าคนในสกุลกระทำการล่วงเกินอันใดในปีที่ผ่านมาและยังมีการนับถือผีหลวงหรือผีเจ้าขุนมูลนาย ส่วนใหญ่เป็นการเช่นไหว้เพื่อแก้บนและกระทำเป็นประจำทุกปีในช่วงฤดูแล้งก่อนฤดูการเพาะปลูก

ไทยวนเป็นประชากรส่วนใหญ่ของจังหวัดน่านดังนั้นวัฒนธรรมไทยวนจึงดูเหมือนว่าจะมีอิทธิพลต่อแบบแผนความเป็นอยู่ของคนเผ่าต่าง ๆ ในจังหวัดน่าน

3. ขมุ (Khamu)

ชนเผ่าขมุในชุมชนชายแดนห้วยโก๋นมี 204 คน พักอาศัยในหมู่บ้านใหม่ไชยรังรัตน์ทั้งหมด ชนเผ่าขมุเป็นชาวเขาเผ่าหนึ่งซึ่งส่วนใหญ่มีถิ่นที่อยู่ทางเหนือของประเทศไทย นักภาษาศาสตร์จำแนกภาษาของชาวขมุอยู่ในตระกูลภาษามอญ - เขมร ซึ่งจัดอยู่ในตระกูลภาษาตระกูลออสโตรเอเชียติกและอยู่ในสาขาย่อยขมุอิก ชาวขมุเรียกตนเองว่า ขมุ อ่านว่า ชะ-มุ (เสียงวรรณยุกต์ตรี) แต่คนต่างเผ่ากับชาวขมุมักจะเรียกชาวขมุว่า ชะ-หมุ (เสียงวรรณยุกต์เอก) ซึ่งคำว่า “ขมุ” มีความหมายในภาษาไทยว่า “คน” ตามหลักฐานที่เก่าสุดพบว่าชายแดนเมืองน่านนั้นมีขมุเข้ามาอยู่อาศัยกว่า 150 ปี เมื่อเจ้าครองนครน่านในสมัยนั้นได้กรีธาทัพไปถึงดินแดนสิบสองพันนาและได้นำพลศึกกลับมาเป็นแรงงานอีกส่วนหนึ่งของคนครในการสร้างกำแพงเมือง ต่อมาราวช่วงปี พ.ศ. 2423 – 2433 บริษัทไม้สักยุโรปต้องการแรงงานเพื่อทำงานในป่าไม้เพิ่มขึ้น ทำให้เกิดการกระตุ้นให้เกิดการอพยพของชายฉกรรจ์ชาวขมุจำนวนมากจากหมู่บ้านเขตชายแดนประเทศลาวเข้ามาทำงานและตั้งถิ่นฐานอยู่จนถึงปัจจุบัน

ขมุในประเทศไทยแบ่งเป็น 2 กลุ่มย่อยคือ

1. ขมุภทกลางหรือขมุฮอก
2. ขมุลื้อ

โดยแยกตามความแตกต่างทางภาษาท้องถิ่นและลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรมกล่าวคือชาวขมุลื้อค่อนข้างจะเป็นกลุ่มที่ได้รับอิทธิพลจากโลกภายนอกมากกว่า ภาษาที่ใช้พูดจะมีภาษา

ไทยเหนือปะปนอยู่มากการยึดถือจารีตประเพณีและความเชื่อดั้งเดิมก็ค่อนข้างจะเปลี่ยนแปลงไปมากกว่า ขมุยกพลาง

เชื่อกันว่าชาวขมุเป็นชนพื้นเมืองดั้งเดิมของเอเชียอาคเนย์ ปัจจุบันชาวขมุกระจายตัวอยู่ทางประเทศลาวตอนเหนือ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในแขวงหลวงพระบาง สำหรับในประเทศไทยนั้นชาวขมุอยู่อย่างหนาแน่นในจังหวัดน่าน นอกจากนั้นมียู่ประปรายในจังหวัดเชียงราย ลำปางและมียุ่เล็กน้อยในจังหวัดอุทัยธานีและจังหวัดเชียงใหม่

จำนวนประชากรขมุในประเทศไทยนั้น ในปี ค.ศ. 1967 จังหวัดน่านเป็นจังหวัดที่มีขมุอาศัยอยู่มากที่สุดในประเทศคือประมาณ 2,000 - 3,300 คน ในปี พ.ศ. 2527 จังหวัดน่านมีขมุทั้งสิ้น 5,986 คน ซึ่งหมายความว่าในระยะเวลา 15 ปีที่ผ่านมาขมุมีจำนวนประชากรเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วเป็นจำนวน 1,000 กว่าคน โดยมีการอพยพไปตั้งถิ่นฐานใหม่ยังอำเภอต่าง ๆ ของจังหวัดน่าน จากการสำรวจปัจจุบันพบว่ามีขมุที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในจังหวัดน่าน 35 หมู่บ้านมีทั้งหมด 1,286 หลังคาเรือน 7,306 คนคิดเป็นร้อยละ 1.30 ของจำนวนประชากรชาวเขาทั้งหมดในประเทศไทย

เนื่องจากชาวขมุเป็นกลุ่มชาวเขากลุ่มหนึ่งที่ไม่ปลูกฝิ่น ดังนั้นส่วนใหญ่จึงตั้งบ้านในระดับความสูงที่ต่ำกว่า 3,000 ฟุตจากระดับน้ำทะเลและที่ตั้งหมู่บ้านส่วนใหญ่จะนิยมพื้นที่ราบระหว่างหุบเขา นอกจากนี้ยังนิยมตั้งหมู่บ้านที่มีทางเข้าหมู่บ้านหันหน้าไปทางทิศตะวันออกซึ่งชาวขมุถือว่าจะนำความร่มเย็นเป็นสุขมาให้แก่คนในหมู่บ้าน ชอบตั้งถิ่นฐานอยู่ตามไหล่เขาที่ไม่ไกลจากแหล่งน้ำ เช่น ลำธารหรือแม่น้ำ

ลักษณะบ้านขมุนิยมปลูกบ้านคร่อมดินเช่นเดียวกับบ้านม้งและเมี่ยน รูปทรงบ้านเรือนคล้ายกับชาวนานทั่วไไป ในบ้านตัวบ้านจะทำด้วยไม้ไผ่ ใช้ใบหวายหรือหญ้าคามุงหลังคา ปลายหลังคาทอดจั่วมี "กาแล" อยู่ที่จั่วหน้าบ้านและท้ายบ้าน ส่วนบ้านยกพื้นและพื้นบ้านมี 2 ระดับ ใช้ไม้ไผ่เป็นพื้นและฝา ตามที่พื้นบ้านเรียกว่า พื้นฟากฟาก บางบ้านใช้ไม้จริงในการปลูกสร้าง หลังคามีทั้งมุงหญ้าคา แผลก ใบหวายและสังกะสี ตัวเรือนกั้นฝาประชันเป็นห้องนอนตามยาว ส่วนที่เหลือเว้นไว้เป็นชานบ้าน มีเตาไฟสองแห่ง เตาแห่งแรกอยู่ทางประตูเข้าออกไว้รับแขกผิงไฟ อีกเตาอยู่ในห้องครัวไว้ทำอาหารไม่ให้บุคคลภายนอกใช้เพราะผิดผี ปกติบ้านหลังหนึ่งจะประกอบด้วยครอบครัวเดียวหลาย ๆ ครอบครัว ภายในบ้านจึงมีผู้อยู่อาศัยนับสิบคนขึ้นไป ส่วนที่เป็นห้องนอนนั้นแบ่งเป็นห้องย่อยเท่าจำนวนครอบครัว

ชาวขมุส่วนใหญ่หาเลี้ยงชีพโดยการทำไร่บนภูเขา โดยใช้ระบบการประกอบเกษตรกรรมที่เรียกว่าไร่หมุนเวียนกล่าวคือ เมื่อได้ทำการตัดฟันตัดไม้และเผาเพื่อใช้พื้นที่บนภูเขาเป็นที่เพาะปลูกแล้วพื้นที่นั้นประมาณ 1-3 ปี แล้วปล่อยให้พื้นที่ดังกล่าวนั้นพักตัวให้ดินไม้ขึ้นเป็นป่าใหม่ประมาณ 1-3 ปี เพื่อให้ดินมีความสมบูรณ์เพิ่มขึ้นแล้วจึงกลับไปใช้พื้นที่นั้นใหม่

ส่วนพืชที่ปลูกนั้นได้แก่ข้าวสำหรับบริโภคและข้าวโพดสำหรับเลี้ยงสัตว์ นอกจากนี้ยังมีการปลูกพืชสวนครัว ซึ่งเป็นพืชจำพวกเครื่องเทศ เช่น พริก หอม กระเทียม ตะไคร้ ข่า ขมิ้น เป็นต้น และยังมีอาชีพรองจากการเกษตรคือการเป็นแรงงานรับจ้างทั่วไป เพราะว่าชาวขมุเป็นคนขยันและซื่อตรง อดทนและมีธรรมาภิบาล ขมุนิยมเลี้ยงสัตว์เพื่อใช้งานและบริโภคทั้งในยามปกติและในคราวประกอบพิธีกรรมเช่นไหว้ จำนวนสัตว์เลี้ยงนอกจากมีไว้เพื่อใช้งานแล้วยังแสดงถึงฐานะของผู้เป็นเจ้าของ เมื่อพิจารณาระบบเศรษฐกิจของชาวขมุโดยส่วนรวมสามารถจัดได้ว่าชาวขมุส่วนใหญ่มีระบบเศรษฐกิจแบบยังชีพ

ชาวขมุนั้นจัดว่าเป็นพวกที่มีความชำนาญทางด้านการทำไม้โดยเฉพาะการเลื่อยไม้ ทั้งนี้เป็นผลเนื่องมาจากการที่ชาวอังกฤษและฝรั่งเศสได้เข้ามาทำอุตสาหกรรมป่าไม้ในประเทศไทย ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2429 เป็นต้นมา และได้จ้างพวกขมุมาเป็นคนงานในการทำป่าไม้ ทำให้ชาวขมุได้รับความรู้ในเรื่องอุตสาหกรรมไม้ และถ่ายทอดความรู้กันมาจนถึงปัจจุบันนี้ ภายหลังจากนี้ตลาดมีความต้องการของป่า เช่น ไม้สัก ไม้ยาง ไม้พยุง และไม้ชนิดอื่น ๆ มากยิ่งขึ้น ส่งผลให้อัตราการออกไปหางานทำนอกชุมชนของขมุลดลง เพราะการหาของป่ามีรายได้สูงกว่ารายได้ที่ได้จากการรับจ้างทั่วไป

ความเชื่อในผีสาวยาคเป็นแบบแผนทางวัฒนธรรมที่ขมุถือปฏิบัติไม่แตกต่างจากชาวนานกลุ่มอื่น ๆ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ภายในบ้านนอกจากผีหลวง (โฮร่อน) และผีหมู่บ้าน (โฮรอกั้ง) ซึ่งเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของหมู่บ้านแล้วในแต่ละบ้านของชาวขมุนั้นยังมีผีประจำบ้าน (โฮรอก้าง) หรือผีเรือนนั่นเอง ซึ่งจะสถิตย์อยู่ในห้องที่ตั้งเตาไฟสำหรับทำอาหาร ที่หิ้งบูชามีหัวกระโหลกสัตว์นานาชนิด มีการเซ่นไหว้ในโอกาสต่าง ๆ เมื่อมีคนป่วยไข้หรือกระทำในสิ่งที่ผิดผี การเซ่นไหว้แต่ละครั้งจะทำการเลี้ยงตายว่าผีชอบอะไรจะได้เซ่นไหว้ให้ถูกใจผี ชาวขมุนั้นมีฝีมือทางด้านการตีเหล็กจึงมีการเลี้ยงผีเตาที่โรงตีเหล็ก ภาษาถิ่นเรียกว่า “โฮลลอก” เพื่อแสดงความกตัญญูต่อสิ่งที่มีคุณ ความสม่ำเสมอของการเลี้ยงผีขึ้นอยู่กับความอุดมสมบูรณ์ของผลผลิตทางเกษตรแต่ละปี

4. ไทลื้อ

ในชุมชนชายแดนห้วยโก๋นเป็นชนเผ่าไทลื้อ 117 คน พักอาศัยอยู่ในหมู่บ้านห้วยโก๋น ชนเผ่าลื้อเป็นผู้มีแบบแผนการดำรงชีวิตส่วนใหญ่คล้ายกันกับของคนเมืองในพื้นที่เป็นอย่างมาก ทั้งรูปแบบเศรษฐกิจตลอดจนลักษณะการจัดระเบียบทางสังคมและประเพณีพิธีกรรมหลายอย่าง ลื้อหรือไทลื้อเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่อยู่ในตระกูลภาษาไทลาว ถ้าเผ่าลื้อมีลักษณะคล้ายกับภาษาไทดำอักษรไทลื้อรับรูปแบบมาจากอักษรธรรมล้านนา

ชาวไทลื้อมีหลักแหล่งดั้งเดิมอยู่ในเขตสิบสองพันนา มณฑลยูนนาน ประเทศจีนตอนใต้ เชื่อว่าอพยพเข้ามาอาศัยอยู่ในประเทศไทยหลายครั้ง ทั้งเหตุผลทางการเมืองและเหตุผลในการดำรง

ชีวิต ทั้งนี้อาจเป็นเพราะพื้นที่บางแห่งในถิ่นเดิมถูกรบกวนการทำการทำนาทำกิน พื้นที่สำหรับทำการเกษตรกรรมเพื่อยังชีพจำกัลดลง ถูกโจรผู้ร้ายปล้นสะดมรบกวน ได้รับการกดขี่ข่มเหงจากชนชั้นผู้ปกครอง คือจีนและพม่ากลุ่มชนไทลื้อจึงได้รวมตัวกันอพยพเข้ามาอาศัยทำกินบนดินแผ่นดินทางตอนเหนือของประเทศไทย ลือบางกลุ่มก็ถูกกวาดต้อนลงมาด้วยเหตุผลทางการเมืองยุค “เก็บผักใส่ซ้าเก็บข้าใส่เมือง” บางส่วนอพยพหนีภัยสงครามกลางเมืองในช่วงระยะเวลาการเปลี่ยนแปลงการปกครองในประเทศไทยและบางกลุ่มก็มีการอพยพตามสายเครือญาติจากจังหวัดหนึ่งไปยังจังหวัดหนึ่ง โดยการไปมาหาสู่ค้าขายซึ่งกันและกัน

หลักฐานจากพงศาวดารเมืองน่านได้กล่าวไว้หลายแห่งหลายตอนว่า เจ้าผู้ครองนครน่านได้ยกทัพขึ้นไปกวาดต้อนเอาคนไทยลื้อจากสิบสองพันนามาไว้ที่เมืองน่าน อาทิเช่นเมื่อ จ.ศ. 1174 (พ.ศ. 2355) เจ้าหลวงสุมนเทวราชได้กวาดเอาคนครัวเมืองลำ เมืองพง เชียงแจ้ง เมืองหลวงภูคาลงมาไว้เมืองน่านประมาณ 6,000 คน ในสมัยพระเจ้าอนันตวรฤทธิเดช เมื่อ จ.ศ. 1215 ได้ยกทัพไปตีเมืองเชียงรุ่ง เมืองเชียงตุง โดยตามเสด็จไปพร้อมกองทัพของกรมหลวงวงษาธิราชสนิทและในสมัยพระเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดชก็ได้ขึ้นไปทำศึกกับแคว้นสิบสองพันนาหลายครั้งเช่นเดียวกัน อาทิเมื่อ พ.ศ. 2398 ไปตีเมืองเชียงรุ่งและนำตัวพญาหลวงบังคมเจ้าเมืองเชียงรุ่งเข้าเฝ้าพระบาท-สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ณ กรุงเทพฯ ฯ พ.ศ. 2399 ได้ไปกวาดต้อนครอบครัวลื้อเมืองพงเขตสิบสองพันนา ซึ่งในเวลานั้นอยู่ในบังคับฮ่อให้เข้ามาอยู่ในเขตเมืองน่าน และอีกประมาณพันคนเศษไปตั้งภูมิลำเนาอยู่ที่เมืองเชียงม่วนและเมืองเชียงคำ (ขณะนั้นเมืองทั้งสองเป็นเขตปกครองของจังหวัดน่าน ปัจจุบันอยู่ในเขตปกครองของจังหวัดพะเยา)

ไทลื้อบ้านห้วยโก้นอพะพมาจากเมืองเชียงฮ่อน เชียงลมและเมืองเงิน สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว เหตุผลเนื่องมาจากสงครามทางการเมือง โดยอพยพมาครั้งหลังสุด พ.ศ.2516 ซึ่งปัจจุบันมีทะเบียนบ้านครบทุกครัวเรือน

ไทลื้ออพยพมาตั้งถิ่นฐานในจังหวัดน่านหลายรุ่น ในรุ่นแรก ๆ ส่วนใหญ่ตั้งถิ่นฐานบริเวณที่ราบลุ่มริมน้ำหรือที่ราบแห่งอื่น ๆ ซึ่งมีพื้นที่เหมาะสมต่อการทำนา คนที่อพยพมาภายหลังจึงจำเป็นต้องตั้งบ้านเรือนอยู่ตามป่าเขาที่ยังพอเหลืออยู่ ลักษณะบ้านเรือนมีความนิยมสร้างเรือนไม้ยกสูง มีทั้งทรงบ้านปั้นหยา ทรงหน้าจั่ว ทรงมะนิลา หลังคามุงด้วยวัสดุอย่างใดอย่างหนึ่งทั้งนี้สุดแล้วแต่ฐานะ เตาที่พบมีทั้งมุงหลังคาด้วยหญ้าคา แป้นเกล็ด (กระเบื้องไม้) และดินขอ (กระเบื้องดินเผา) บ้านเรือนที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ราบจะตั้งเตาไว้หน้าห้องนอนถัดจากกระเบื้องบ้านออกไปมุมใดมุมหนึ่งจะเป็นที่ตั้งของร้านน้ำ ลักษณะบ้านที่เห็นแตกต่างเด่นชัดจากหมู่บ้านชาติพันธุ์อื่นได้แก่ การสร้างหลังคาคลุมพื้นที่บันได สำหรับยั้งข้าวสรวงไว้ติดกับตัวเรือนที่พักอาศัย บริเวณลานดินหน้าบ้าน หรือที่เรียกว่า ช่วงบ้าน มักได้รับการดูแลปิดกวาดให้สะอาดอยู่เสมอ ส่วนบ้านเรือนที่ตั้งอยู่

ตามป่าเขาจะมีลักษณะบ้านเรือนคล้ายกับลักษณะบ้านเรือนที่ตั้งอยู่ในที่ราบ แต่วัสดุอุปกรณ์ที่ใช้เป็นของที่ทำได้จากป่าเขาในละแวกใกล้เคียง ทำให้ดูเหมือนว่าจะปลูกอยู่กันชั่วคราว ลักษณะบ้านเรือนที่พบมักมุงหลังคาด้วยหญ้าคา พื้นและฝาเป็นไม้ผาก ไม่มีหน้าต่าง ส่วนประกอบของบ้านทั้งเครื่องบนและโครงโรงเรือนทั้งหลายอีกทั้งนอกชานและบันไดล้วนเป็นไม้ไผ่ จะมีรั้วไม้ไผ่ขัดแตะกันขวางระหว่างตัวบ้านที่ตั้งลดหลั่นกันไปบนเนินเขา

โดยส่วนรวมชาวไทลื้อทำมาหากินคล้ายคนเมือง มีทั้งการทำนา ทำไร่ ปลูกพืชเศรษฐกิจหลายอย่างด้วยกันเช่น ยาสูบ ถั่วเหลือง ข้าวโพด ผักชนิดต่าง ๆ และการทำสวนผลไม้ อาทิ ลำไย ส้ม ลิ้นจี่และมะม่วง สำหรับชุมชนไทลื้อที่อยู่ใกล้แหล่งน้ำซึ่งพออาศัยเพาะปลูกกันได้บ้างก็จะปลูกหอม กระเทียม ทำรายได้เสริมอีกทางหนึ่ง ส่วนผู้ที่อยู่เนินเขาจะปลูกข้าวไร่เป็นอาชีพหลักควบคู่กับการปลูกข้าวโพด (สำหรับเลี้ยงสัตว์) ผลผลิตที่ได้ ข้าวไร่จะเก็บไว้บริโภคในครัวเรือน ข้าวโพดจะขายทั้งหมดและเก็บส่วนหนึ่งไว้ทำพันธุ์เพาะปลูกในปีต่อไป นอกจากนี้ยังหาอาหารได้จากการเก็บของป่าและล่าสัตว์ ถ้าเก็บของป่ามาได้มากก็อาจมีการแบ่งขาย จำนวนแรงงานมีความสำคัญต่อจำนวนผลผลิต สำหรับไทลื้อแรงงานหลักได้มาจากสมาชิกภายในครัวเรือน ทำให้บ้านหนึ่งหลังมีสมาชิกในครัวเรือนจำนวนมาก

การทอผ้าเป็นวิถีชีวิตหนึ่งของสตรีชาวไทลื้อ ซึ่งเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สืบทอดต่อกันมาจากบรรพบุรุษ มีวิธีการและเทคนิคการทอเป็นเอกลักษณ์ของกลุ่มชน มีลวดลายที่แตกต่างและลวดลายคนละแบบกับผ้าทอพื้นเมืองของชาวไทยวนและชาวพื้นเมืองในเขต 8 จังหวัดภาคเหนือ ซึ่งเป็นมรดกวัฒนธรรมที่เป็นแหล่งรายได้สำคัญ ชุมชนไทลื้อจังหวัดน่านมีการทอผ้ามากที่สุดและมีลักษณะที่เป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่นที่เด่นชัดได้รับอิทธิพลการทอผ้าจากลื้อเมืองเงินค่อนข้างสูง เพราะอยู่ติดชายแดนประเทศลาวมากที่สุด ผ้าที่นิยมทอกันมากได้แก่ ผ้าซิ่น ผ้าคลุมไหล่ ผ้าหลบ ซึ่งได้เทคนิคและลวดลายมาจากลื้อเมืองเงิน โดยเฉพาะบ้านห้วยโก้นและบ้านหลายทุ่ง ตำบลปอน อำเภอทุ่งช้าง จังหวัดน่าน

ชาวไทลื้อนับถือศาสนาพุทธและผีสางเทวดาควบคู่กันไป ประเพณีหลายอย่างทางศาสนาพุทธคล้ายคลึงกับคนเมือง รวมถึงพิธีกรรมต่าง ๆ คล้ายคลึงกันแต่ความเชื่อถือผีสางเทวดานั้นมีข้อปลีกย่อยที่ผิดแผกออกไปจากการถือผีทั่ว ๆ ไปของคนเมือง โดยเฉพาะอย่างยิ่งพิธีเข้ากรรมซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของวัฒนธรรมไทลื้อ การเข้ากรรมเป็นพิธีไหว้และเลี้ยงผี มี 2 ระดับคือ พิธีเข้ากรรมเมือง ซึ่งเป็นการเลี้ยงผีเจ้าเมืองและพิธีเข้ากรรมบ้านเป็นการเลี้ยงผีประจำหมู่บ้าน ในพิธีกรรมจะมีการฆ่าสัตว์เพื่อเส้นสังเวยและยังมีใจบ้านที่เป็นเสาหลักปักอยู่กลางหมู่บ้านซึ่งเป็นสิ่งควบคู่กับการก่อตั้งหมู่บ้าน ทุกปีจะมีพิธีกรรมเช่นผีหลักบ้านด้วยเช่นกัน

ชาวอำเภอเฉลิมพระเกียรติส่วนมาก มีความเชื่อในการนับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เป็นความเชื่อเกี่ยวกับวิญญาณ ภูตผี เทวดา ได้มีพิธีในการเลี้ยงผี เช่น ผีป่า ผีเจ้าที่ และผีปู่ย่า ควบคู่ไปกับการนับถือศาสนาพุทธ โดยถือว่าพิธีกรรมทางด้านความเชื่อต่างๆ เป็นส่วนหนึ่งของศาสนาพุทธ

ในปัจจุบัน ประชาชนส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ ได้มีการสร้างวัดและที่พักสงฆ์ เพื่อใช้ประกอบพิธีการทางศาสนามีวัดจำนวน 1 แห่งตั้งอยู่ที่บ้านห้วยโก้น ตำบลห้วยโก้น มีที่พักสงฆ์กระจายอยู่ตามหมู่บ้านต่าง ๆ อีกจำนวนหนึ่งและศาสนาคริสต์เป็นอีกศาสนาหนึ่งที่มีการเผยแพร่ทำให้มีประชาชนจำนวนหนึ่งที่นับถือศาสนาคริสต์ การนับถือผีก็ยังคงหลงเหลืออยู่ในปัจจุบัน

2.1.3 ลักษณะทางการปกครองและระบบบริการพื้นฐาน

อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดน่าน แบ่งการปกครองเป็น 2 ตำบลแยกเป็น 21 หมู่บ้าน เป็นหมู่บ้านอาสาพัฒนาและป้องกันตนเอง (อพป.) 18 หมู่บ้านและเป็นหมู่บ้านป้องกันตนเองชายแดนไทย-ลาว (ปชด.) 4 หมู่บ้าน เป็นองค์การบริหารส่วนตำบล 1 แห่งคือองค์การบริหารส่วนตำบลขุนน่านและสภาตำบล 1 แห่งคือสภาตำบลห้วยโก้น ซึ่งสามารถแยกได้ดังนี้

ตาราง 2.8 ข้อมูลลักษณะหมู่บ้านในอำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดน่าน

ตำบล	จำนวนหมู่บ้าน ทั้งหมด	ประเภทหมู่บ้าน		
		หมู่บ้าน อพป.	หมู่บ้าน ปชด.	หมู่บ้านติดชายแดน
ตำบลห้วยโก้น	7	5	1	5
ตำบลขุนน่าน	14	13	3	10
รวม	21	18	4	15

แบ่งเขตการปกครองออกเป็น 2 ตำบล 21 หมู่บ้าน ได้แก่

- ตำบลห้วยโก้น มี 7 หมู่บ้าน ได้แก่ หมู่บ้านสบปิ่น หมู่บ้านห้วยโก้น หมู่บ้านห้วยดง หมู่บ้านปิ่น หมู่บ้านปางหก หมู่บ้านใหม่ไชยณรงค์ หมู่บ้านห้วยทรายขาว

- ตำบลขุนน่าน มี 14 หมู่บ้าน ได้แก่ หมู่บ้านห้วยกานต์ หมู่บ้านนาอุ หมู่บ้านสะจุก หมู่บ้านสะเกี้ยง หมู่บ้านห้วยฟอง หมู่บ้านเปียงซ้อ หมู่บ้านเปียงก่อ หมู่บ้านบ้านด่าน หมู่บ้านบวกหญ้า หมู่บ้านบวกอุ้ม หมู่บ้านห้วยปุด หมู่บ้านกัวจันทร์ หมู่บ้านน้ำช้างพัฒนา หมู่บ้านน้ำรีพัฒนา

ในอำเภอเฉลิมพระเกียรติได้เริ่มมีการสร้างสถานที่ราชการบ้างแล้วบางส่วนซึ่งปรากฏในปัจจุบันคือ ที่ทำการตรวจคนเข้าเมือง ที่ว่าการอำเภอเฉลิมพระเกียรติ สถานีตำรวจภูธร สำนักงาน

สาธารณสุขอำเภอเฉลิมพระเกียรติ นอกจากนี้ยังมีสถานอนามัยตำบลห้วยโก๋น โรงเรียนต่าง ๆ ที่ตั้งอยู่ก่อนแล้ว

โรงเรียนสังกัดสำนักงานการประถมศึกษาอำเภอ จำนวน 10 แห่ง 2 สาขา 77 ห้องเรียน โดยมีครูทั้งหมด 66 คน นักเรียน 2,065 คน

ศาสนสถานในอำเภอเฉลิมพระเกียรติประกอบด้วย สำนักสงฆ์ 2 แห่ง ที่พักสงฆ์ 3 แห่ง ส่วนในทางด้านสาธารณสุขอำเภอเฉลิมพระเกียรติ ประกอบด้วย

- สำนักงานสาธารณสุขอำเภอจำนวน 1 แห่ง
- สถานีอนามัยประจำตำบล/หมู่บ้าน 3 แห่ง
- สถานบริการสาธารณสุขชุมชน 3 แห่ง
- พยาบาล 1 คน
- เจ้าพนักงานสาธารณสุขชุมชน 9 คน
- เจ้าหน้าที่อื่น ๆ 5 คน
- อัตราการมีและการใช้ตัวมารดาที่ร้อยละ 90 ของจำนวนหลังคาเรือน
- หอกระจายข่าวจำนวน 26 แห่ง ครอบคลุมพื้นที่ชุมชนทั้งหมด

ในด้านความปลอดภัยของชีวิตและทรัพย์สิน

มีสถานีตำรวจภูธรอำเภอจำนวน 1 แห่งคือสถานีตำรวจภูธรอำเภอเฉลิมพระเกียรติ สถิติข้อมูลคดีอาญาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2538 – 2540 พบว่าประเภทคดีที่มีการจับกุมไม่ร้ายแรงนัก โดยในปี พ.ศ. 2538 – 2539 ไม่มีคดีอาญาเกิดขึ้นและไม่มีการจับกุมเลย คดีอาญาที่เกิดขึ้นในปี พ.ศ. 2540 ได้แก่ คดีประทุษร้ายต่อทรัพย์เพียง 1 คดีเท่านั้น

การคมนาคมติดต่อระหว่างอำเภอและจังหวัดรวมทั้งการคมนาคมภายในตำบลและหมู่บ้าน มีรายละเอียด ดังนี้

1. ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 1080 คัดต่อระหว่างอำเภอเฉลิมพระเกียรติ อำเภอทุ่งช้างและจังหวัดน่าน
2. ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 1081 คัดต่อระหว่างอำเภอเฉลิมพระเกียรติ อำเภอบ่อเกลือและจังหวัดน่าน

สำหรับเส้นทางเชื่อมระหว่างตำบลไปยังหมู่บ้านเป็นถนนลูกรัง ยังไม่ได้มาตรฐาน ขำรุคทรุดโทรม เป็นทางขึ้น – ลงภูเขาสูงชัน และมี 3 หมู่บ้านที่ไม่มีถนนต้องใช้การเดินเท้า

สำหรับเส้นทางคมนาคมที่เชื่อมโยงจากจุดผ่านแดนถาวรห้วยโก๋น - น้ำเงินในสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว เป็นถนนตัดใหม่ที่บริษัทไทย - ลาวลิคไนต์สร้างขึ้นเชื่อมต่อระหว่างจุดผ่านแดนถาวรห้วยโก๋น - น้ำเงิน ผ่านเมืองเงินถึงเมืองหงสา ระยะทาง 39 กิโลเมตร ถนนสาย

นี้มีแผนการเชื่อมต่อกับถนนอีกหลายสายในแผนพัฒนาสี่เหลี่ยมเศรษฐกิจซึ่งสามารถเดินทางติดต่อกับเมืองเคียนเบียนฟู ประเทศเวียดนามและเขตปกครองสิบสองปันนาซึ่งอยู่ทางด้านใต้ของประเทศจีนได้ ทั้งนี้คณะ กรอ.จังหวัดน่าน ได้ออกสำรวจเส้นทางจากจังหวัดน่านผ่านจุดผ่านแดนถาวรห้วยโก๋น - น้ำเงิน ผ่านเมืองหงสาไปยังปากแบ่งเข้าสู่เมืองลาและสิ้นสุดการเดินทางที่เมืองเชียงรุ่ง เขตปกครองตนเองสิบสองปันนา พบว่ามีเส้นทางคมนาคมทางบกที่จีนได้สร้างไว้แต่ขาดการบูรณะอย่างจริงจัง จึงเต็มไปด้วยความยากลำบากในการเดินทางระยะทางจากชายแดนไทยด้านจังหวัดน่านถึงเมืองเชียงรุ่ง เมืองหลวงของเขตปกครองตนเองสิบสองปันนาเป็นระยะทาง 677 กิโลเมตร

ทางด้านการโทรคมนาคมติดต่อสื่อสาร ในอำเภอเฉลิมพระเกียรติ มีดังนี้
 ที่ทำการไปรษณีย์โทรเลขเอกชน จำนวน 1 แห่ง
 โทรศัพท์สาธารณะจำนวน 5 แห่ง

หน่วยบริการผู้ใช้ไฟฟ้าภูมิภาคจังหวัดจำนวน 1 แห่ง ได้แก่หน่วยบริการผู้ใช้ไฟฟ้าอำเภอทุ่งช้าง

ประชากรในอำเภอเฉลิมพระเกียรติส่วนมากคือยโอกาสทางการศึกษา อันเนื่องมาจากสภาพทางภูมิศาสตร์ และสภาพสังคม รวมทั้งการคมนาคมไม่สะดวกและประชาชนไม่เห็นความสำคัญของการศึกษา ดังนั้น จึงทำให้มีประชากรเพียงบางส่วนที่ได้รับการศึกษาในขั้นพื้นฐาน พออ่านออกเขียนได้เท่านั้น ปัจจุบันรัฐบาลได้ให้ความสำคัญและมีนโยบายส่งเสริมสนับสนุนในด้านจัดการศึกษามากยิ่งขึ้น จึงทำให้ประชากรของอำเภอเฉลิมพระเกียรติ ได้มีโอกาสได้รับการศึกษามากขึ้น

การจัดการศึกษาของอำเภอเฉลิมพระเกียรติได้จัด 3 ลักษณะ คือ

- การศึกษาจากภูมิปัญญาชาวบ้าน

เป็นการศึกษาที่ได้จากการเรียนรู้จากวิถีชีวิตเป็นวัฒนธรรมถ่ายทอดสืบต่อกันมาของบรรพบุรุษ เช่น การทำไม้กวาดดอกหญ้า การจักสาน การทอผ้า เป็นต้น

- การศึกษานอกระบบโรงเรียน

เป็นการจัดการศึกษา ที่จัดขึ้นเพื่อการส่งเสริมและพัฒนาประชาชนให้มีความรู้เพิ่มมากขึ้น โดยได้จัดให้มีการเรียนในรูปแบบต่างๆ เช่น การศึกษาทางไปรษณีย์ การศึกษาระบบทางไกล การจัดกลุ่มสนใจ โดยมีหน่วยงานที่รับผิดชอบคือศูนย์บริการการศึกษานอกโรงเรียน และได้มีศูนย์การเรียนชุมชนกระจายอยู่ตามหมู่บ้านต่าง ๆ ที่ไม่มีโรงเรียนเพื่อความสะดวกของผู้ต้องการเรียนมากยิ่งขึ้น

- การศึกษาในระบบโรงเรียน

1) การจัดการศึกษาระดับก่อนประถมศึกษา เป็นการจัดการศึกษาเพื่อเตรียมความพร้อมของเด็กอายุ 3 – 5 ปีก่อนเข้ารับการศึกษาระดับบังคับ ในอำเภอเฉลิมพระเกียรติจัดให้มีหน่วยงานที่รับผิดชอบในการจัดการศึกษาระดับก่อนประถมศึกษาอยู่หลายหน่วยงาน เช่น องค์การบริหารส่วนตำบล กรมพัฒนาชุมชน สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษา

2) การจัดการศึกษาระดับประถมศึกษา เป็นการศึกษาที่รัฐต้องจัดบริการให้แก่ประชาชนในลักษณะแบบให้เปล่า หน่วยงานที่รับผิดชอบจัดการศึกษาในระดับการศึกษานี้ในอำเภอเฉลิมพระเกียรติได้แก่ สำนักงานการประถมศึกษาอำเภอเฉลิมพระเกียรติซึ่งมีโรงเรียนในสังกัดจำนวน 11 โรงเรียน กับ 1 สาขาโรงเรียน

3) การจัดการศึกษาในระดับมัธยมศึกษา เป็นการจัดการศึกษาในระดับที่สูงกว่าระดับประถมศึกษาซึ่งหน่วยงานที่รับผิดชอบในการจัดการศึกษาในระดับการศึกษานี้ของอำเภอเฉลิมพระเกียรติได้แก่ สำนักงานการประถมศึกษาอำเภอเฉลิมพระเกียรติซึ่งได้จัดการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ตามโครงการขยายโอกาสทางการศึกษาจำนวน 4 โรงเรียนกับอีก 1 สาขา

2.2 ลักษณะทั่วไปของตำบลห้วยโก๋น อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดน่าน

2.2.1 ประวัติตำบลห้วยโก๋น

เดิมเป็นหมู่บ้านทางตอนเหนือของตำบลปอน อำเภอทุ่งช้าง จังหวัดน่าน ได้แบ่งแยกการปกครองเมื่อปี พ.ศ. 2535 เป็นกลุ่มหมู่บ้านทางตอนเหนือของตำบลปอน ราษฎรเดิมเป็นชาวเขาเผ่าขมุ อยู่บริเวณลำน้ำห้วยโก๋น ต่อมาเมื่อปี พ.ศ. 2517 ได้ถูกภัยคุกคามจากคอมมิวนิสต์ เนื่องจากเป็นพื้นที่สีแดง และมีอาณาเขตติดต่อกับประเทศลาว ทำให้ต้องหนีและอพยพราษฎรไปอยู่ที่บ้านหลายทุ่ง ตำบลปอน ต่อมาทางทหารสามารถเข้ายึดพื้นที่ได้จึงได้นำราษฎรเข้ามาอยู่เพียงบางส่วน ต่อมาราษฎรก็อพยพมาอยู่เรื่อย จนกระทั่งระหว่างปี พ.ศ. 2519 – 2525 ได้มีราษฎรอพยพเข้ามาอยู่อีก คือพวกชาวลาออพยพ พวกชาวเขาเผ่าขมุ ได้หนีภัยคุกคามจากคอมมิวนิสต์ตามเข้ามาอยู่สมทบและอีกพวกหนึ่งเป็นพวกพ่อค้าพื้นเมืองเข้ามาทำกินและค้าขาย ถึงแม้ราษฎรที่อยู่อาศัยจะมีหลายกลุ่มแต่ก็มาร่วมต่อสู้ผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์และร่วมพัฒนากับหน่วยทหารในพื้นที่อย่างต่อเนื่อง จนมีความสามัคคีกลมเกลียวเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน สามารถป้องกันตนเองและยกระดับความเป็นอยู่ได้ดีขึ้นเกือบทุกด้าน ต่อมาทางราชการได้ประกาศจัดเป็นหมู่บ้านป้องกันตนเองชายแดน ในปี พ.ศ. 2526 และเป็นหมู่บ้านอาสาพัฒนาและป้องกันตนเอง (อพป.) เมื่อปี พ.ศ. 2528

2.2.2 ลักษณะทางด้านประชากร

ตำบลห้วยโก๋นมี 7 หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านห้วยโก๋น บ้านสบปิ่น บ้านห้วยดง บ้านปิ่น บ้านปางหก บ้านใหม่ไชยสงครามและบ้านห้วยทรายขาว จากสถิติประชากรตามทะเบียนราษฎร ตำบลห้วยโก๋นมีประชากรดังนี้

ตาราง 2.9 สถิติประชากรในปี พ.ศ. 2541 แยกตามอายุ ตำบลห้วยโก๋น อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดน่าน

อายุ (ปี)	จำนวนประชากร (คน)		
	ชาย	หญิง	รวม
ต่ำกว่า 3 ปี	20	27	47
3 - 6 ปี	75	50	125
6 - 12 ปี	238	113	351
12 - 14 ปี	43	54	97
14 - 18 ปี	107	105	212
18 - 50 ปี	654	422	1,076
50 - 60 ปี	53	55	108
60 ปีขึ้นไป	56	66	122

ที่มา : ที่ว่าการอำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดน่าน

ตาราง 2.10 ข้อมูลประชากรแยกตามเพศ ตำบลห้วยโก๋น อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดน่าน

หมู่ที่	หมู่บ้าน	หลังคาเรือน	จำนวนประชากร (คน)		
			ชาย	หญิง	รวม
1	บ้านห้วยโก๋น	177	381	420	801
2	บ้านสบปิ่น	87	204	195	399
3	บ้านห้วยดง	38	104	95	195
4	บ้านปิ่น	32	85	75	160
5	บ้านปางหก	77	162	185	347
6	บ้านใหม่ไชยสงคราม	37	82	77	159
7	บ้านห้วยทรายขาว	88	271	246	517
รวม	7 หมู่บ้าน	536	1,289	1,298	2,578

ที่มา : ที่ว่าการอำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดน่าน

สถิติประชากรของตำบลห้วยโก๋น อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดน่าน ในปี พ.ศ. 2542
แยกตามอายุและหมู่บ้านได้ดังนี้

ตาราง 2.11 สถิติประชากรหมู่บ้านห้วยโก๋น ปี พ.ศ. 2542 จำนวนครัวเรือนทั้งหมด 177 ครัวเรือน

ประชากร (คน)	อายุ									รวม
	ต่ำกว่า 1 ปี	1-2 ปี	3-5 ปี	6-11 ปี	12-14 ปี	15-17 ปี	18-49 ปี	50-59 ปี	60 ปี ขึ้นไป	
ชาย	3	7	18	27	27	33	220	24	22	381
หญิง	9	5	14	50	29	41	223	28	21	420
รวม	12	12	32	77	56	74	443	52	43	801

ตาราง 2.12 สถิติประชากรหมู่บ้านสบปิ่น ปี พ.ศ. 2542 จำนวนครัวเรือนทั้งหมด 87 ครัวเรือน

ประชากร (คน)	อายุ									รวม
	ต่ำกว่า 1 ปี	1-2 ปี	3-5 ปี	6-11 ปี	12-14 ปี	15-17 ปี	18-49 ปี	50-59 ปี	60 ปี ขึ้นไป	
ชาย	0	3	10	18	19	16	118	13	7	204
หญิง	2	8	9	15	18	12	113	5	13	195
รวม	2	11	19	33	37	28	231	18	20	399

ตาราง 2.13 สถิติประชากรหมู่บ้านห้วยดง ปี พ.ศ. 2542 จำนวนครัวเรือนทั้งหมด 38 ครัวเรือน

ประชากร (คน)	อายุ									รวม
	ต่ำกว่า 1 ปี	1-2 ปี	3-5 ปี	6-11 ปี	12-14 ปี	15-17 ปี	18-49 ปี	50-59 ปี	60 ปี ขึ้นไป	
ชาย	2	4	5	12	7	13	53	5	3	104
หญิง	2	3	10	7	5	6	54	4	4	95
รวม	4	7	15	19	12	19	107	9	7	195

ตาราง 2.14 สถิติประชากรหมู่บ้านปิ่น ปี พ.ศ. 2542 จำนวนครัวเรือนทั้งหมด 32 ครัวเรือน

ประชากร (คน)	อายุ									รวม
	ต่ำกว่า 1 ปี	1-2 ปี	3-5 ปี	6-11 ปี	12-14 ปี	15-17 ปี	18-49 ปี	50-59 ปี	60 ปี ขึ้นไป	
ชาย	3	-	1	7	10	8	43	11	2	85
หญิง	2	2	1	6	4	4	42	7	7	75
รวม	5	2	2	13	14	12	85	18	9	160

ตาราง 2.15 สถิติประชากรหมู่บ้านปางหก ปี พ.ศ. 2542 จำนวนครัวเรือนทั้งหมด 77 ครัวเรือน

ประชากร (คน)	อายุ									รวม
	ต่ำกว่า 1 ปี	1-2 ปี	3-5 ปี	6-11 ปี	12-14 ปี	15-17 ปี	18-49 ปี	50-59 ปี	60 ปี ขึ้นไป	
ชาย	4	5	4	16	12	16	88	10	7	162
หญิง	4	2	7	17	9	15	103	14	14	185
รวม	8	7	11	33	21	31	191	24	21	347

ตาราง 2.16 สถิติประชากรหมู่บ้านใหม่ไชยณรงค์ ปี พ.ศ. 2542 จำนวนครัวเรือนทั้งหมด 37 ครัวเรือน

ประชากร (คน)	อายุ (คน)									รวม
	ต่ำกว่า 1 ปี	1-2 ปี	3-5 ปี	6-11 ปี	12-14 ปี	15-17 ปี	18-49 ปี	50-59 ปี	60 ปี ขึ้นไป	
ชาย	1	3	6	16	9	4	40	1	2	82
หญิง	1	1	6	7	7	8	40	6	1	77
รวม	2	4	12	23	16	12	80	7	3	159

ตาราง 2.17 สถิติประชากรหมู่บ้านห้วยทรายขาว ปี พ.ศ. 2542 จำนวนครัวเรือนทั้งหมด 88 ครัวเรือน

ประชากร (คน)	อายุ									รวม
	ต่ำกว่า 1 ปี	1-2 ปี	3-5 ปี	6-11 ปี	12-14 ปี	15-17 ปี	18-49 ปี	50-59 ปี	60 ปี ขึ้นไป	
ชาย	8	2	9	38	22	17	133	17	25	271
หญิง	4	2	6	38	23	16	129	14	14	246
รวม	12	4	15	76	45	33	262	31	39	517

ที่มา: ที่ว่าการอำเภอเฉลิมพระเกียรติ (2542)

2.2.3 ระบบบริการพื้นฐานของตำบลห้วยโก๋นและตลาดการค้าชายแดน

หมู่บ้านห้วยโก๋นอยู่ห่างจากจุดผ่านแดนถาวรประมาณ 5 กิโลเมตร การผลิตน้ำประปาใช้แหล่งน้ำจากสระเก็บน้ำในบริเวณหมู่บ้าน ส่วนประปาบริเวณด้านชายแดนได้ดำเนินการก่อสร้างประปาผิวดินบริเวณกิโลเมตรที่ 5.5 ของถนนซึ่งเชื่อมระหว่างทางหลวงแผ่นดิน ตอนทุ่งช้าง - ห้วยโก๋น ถึงพรมแดนไทย - สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวก่อสร้างแล้วเสร็จปี พ.ศ. 2536 โดยอยู่ในความรับผิดชอบของสำนักงานโยธาธิการจังหวัดน่าน ส่วนการดำเนินการดูแลและบำรุงรักษาไดโอนให้อำเภอเฉลิมพระเกียรติดำเนินการ แหล่งน้ำดิบสูบน้ำจากห้วยหมื่นน้ำ มีถึงน้ำใส ขนาดจุ 2.3 ลูกบาศก์เมตร

ปัจจุบันการดูแลเปิด - ปิดระบบผลิตน้ำประปาให้เจ้าหน้าที่มาเปิดเครื่องสูบน้ำวันละ 2 ชั่วโมงหรือจนน้ำในถังน้ำใสเต็มจึงจะปิดเครื่องสูบน้ำซึ่งต้องทำแบบนี้เป็นประจำทุกวัน

พื้นที่ให้บริการน้ำให้บริการน้ำประปาเฉพาะสถานที่ราชการได้แก่ สถานีตำรวจ ที่ทำการตรวจคนเข้าเมือง ด่านศุลกากร เนื่องจากปัจจุบันนี้สภาพตลาดนัดยังไม่ใช่ตลาดถาวรจึงไม่ได้รับบริการน้ำประปาประกอบกับทางท้องถิ่นไม่มีงบประมาณในการขยายเขตให้บริการ และวางท่อจ่ายน้ำเพิ่มเติม ในอนาคตอันใกล้นี้กำลังผลิตน้ำประปาปัจจุบันไม่เพียงพอ เพราะมีการขยายตัวของชุมชนและตลาดการค้าอย่างรวดเร็ว หมู่บ้านอื่น ๆ ในตำบลห้วยโก๋นใช้น้ำอุปโภคบริโภคจากระบบประปาภูเขา

การจัดการกับขยะมูลฝอยของตำบลห้วยโก๋น ในพื้นที่หมู่บ้านจะมีถังรองรับมูลฝอยขนาด 200 ลิตร วางตั้งไว้สำหรับรองรับมูลฝอย ซึ่งจำนวนถังรองรับยังไม่เพียงพอ การเก็บรวบรวมขยะมูลฝอยดำเนินการนาน ๆ ครั้ง ส่วนใหญ่กำจัดโดยใช้การขุดหลุมฝังกลบของแต่ละครัวเรือน

ในบริเวณตลาดขายแดนซึ่งมีการค้าขายในช่วงวันเสาร์ มีร้านค้าประจำถึง 58 ร้าน ผู้ค้าชั่วคราวอีกประมาณ 20 ราย มีการค้าขายสินค้าเบ็ดเตล็ด เสื้อผ้า ผลไม้ อาหาร และอื่น ๆ นอกจากนี้ยังมีผู้ค้าชาวลาวประมาณ 50 คน นำสินค้าพวกผ้าทอ ยาเส้น ของป่าและอื่น ๆ มาค้าขายในบริเวณนี้ มีปริมาณขยะมูลฝอยที่เก็บได้ประมาณ 2 ลูกบาศก์เมตร การเก็บรวบรวมขยะมูลฝอยดำเนินการโดยเจ้าหน้าที่อาสาสมัครรักษาดินแดน ซึ่งประจำการอยู่บริเวณด้านพรหมแดนห้วยโก้น การกำจัดมูลฝอย เดิมเคยใช้เตาเผามูลฝอยซึ่งก่อสร้างโดยใช้งบประมาณจังหวัดทำการเผามูลฝอยทุกวันเสาร์แต่ปัจจุบันเลิกใช้เตาเผาแล้ว เพราะเผาขยะได้ปริมาณน้อยในแต่ละครั้ง ซึ่งข้ามมากจึงเปลี่ยนมาใช้ในการเผาอกเตาเผามูลฝอย

ทางการศึกษาจากข้อมูลในปี พ.ศ. 2541 ตำบลห้วยโก้นมีโรงเรียน 3 โรงเรียน ได้แก่

- โรงเรียนบ้านห้วยโก้น ตั้งอยู่ที่หมู่ที่ 1 ตำบลห้วยโก้นเป็นโรงเรียนระดับอนุบาล ระดับประถมศึกษาและระดับมัธยมศึกษา

ระดับอนุบาลมี 2 ห้องเรียน ครู 1 คน นักเรียน 31 คน

ระดับประถมศึกษามี 6 ห้องเรียน ครู 6 คน นักเรียน 83 คน

ระดับมัธยมศึกษา มี 1 ห้องเรียน ครู 4 คน นักเรียน 15 คน

- โรงเรียนบ้านห้วยทรายขาว ตั้งอยู่ที่หมู่ที่ 7 ตำบลห้วยโก้นเป็นโรงเรียนระดับอนุบาล และระดับประถมศึกษา

ระดับอนุบาลมี 1 ห้องเรียน ครู 1 คน นักเรียน 15 คน

ระดับประถมศึกษา มี 4 ห้องเรียน ครู 2 คน นักเรียน 103 คน

- โรงเรียนบ้านสบปิ่น ตั้งอยู่ที่หมู่ที่ 2 ตำบลห้วยโก้นเป็นโรงเรียนระดับอนุบาลและระดับประถมศึกษา

ระดับอนุบาลมี 2 ห้องเรียน ครู 1 คน นักเรียน 29 คน

ระดับประถมศึกษา มี 6 ห้องเรียน ครู 7 คน นักเรียน 109 คน

ปัจจุบันข้อมูลทางการศึกษาในปี พ.ศ. 2543 ตำบลห้วยโก้นมีโรงเรียน 4 โรงเรียน ดังนี้

ตาราง 2.18 ข้อมูลทางการศึกษา ในปี พ.ศ. 2543 ตำบลห้วยโก๋น อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดน่าน

ระดับการศึกษา	อนุบาล			ประถม			มัธยม		
	นักเรียน	ห้องเรียน	ครู	นักเรียน	ห้องเรียน	ครู	นักเรียน	ห้องเรียน	ครู
โรงเรียนบ้านห้วยโก๋น	31	2	1	83	6	6	15	1	4
โรงเรียนบ้านห้วยทรายขาว	15	1	1	103	4	2	-	-	-
โรงเรียนบ้านสบป็น	29	2	1	109	6	7	-	-	-
โรงเรียนบ้านปางหก	12	2	1	53	6	6	-	-	-
รวม	87	7	4	348	22	21	15	1	4

2.2.4 อาชีพและการทำมาหากิน

อาชีพหลักของประชากรในพื้นที่ศึกษาคืออาชีพเกษตรกร อาชีพรองคืออาชีพรับจ้างทั่วไป ซึ่งจะกระทำเมื่อหมดฤดูกาลเกษตร พืชที่ปลูกได้แก่ ข้าวโพด ข้าวไร่และปลูกสับเล็กน้อยเพื่อการค้า ข้าวโพดเกษตรกรปลูกเพื่อการค้าขายผลผลิต ข้าวไร่เกษตรกรปลูกเพื่อบริโภคในครัวเรือนตลอดปี เพาะปลูกผลไม้บ้างเล็กน้อยในพื้นที่หมู่บ้าน เกษตรกรส่วนใหญ่ปลูกไม้ผลเพื่อบริโภคในครัวเรือน ในพื้นที่บ้านของตน ส่วนน้อยของเกษตรกรเพาะปลูกไม้ผลเพื่อการค้าในพื้นที่เกษตรรอบหมู่บ้าน แต่ให้ผลผลิตไม่มากนัก ไม้ผลที่เกษตรกรในพื้นที่ศึกษานิยมเพาะปลูกคือ มะม่วง ลำไย ส้มและเสาวรส เกษตรกรมักเพาะปลูกพืชผักสวนครัวบริเวณหลังบ้านเรือนเนื่องจากในหมู่บ้านไม่มีอาหารสดหรือพืชผักขาย เกษตรกรจึงจำเป็นต้องปลูกพืชผักเหล่านั้นไว้บริโภคในครัวเรือนและลดค่าใช้จ่ายในการจับจ่ายซื้อพืชผักสวนครัว นอกฤดูกาลเกษตรเกษตรกรประกอบอาชีพรองคืออาชีพรับจ้างทั่วไป เช่น การรับจ้างปลูกป่า เพื่อหารายได้เสริมให้กับครอบครัวและเกษตรกรไม่นิยมเดินทางไปทำงานรับจ้างนอกพื้นที่อำเภอเฉลิมพระเกียรติ เนื่องจากค่าแรงต่ำไม่เพียงพอกับค่าใช้จ่ายในการเดินทางและการทำงานรับจ้างทั่วไปของประชากรในพื้นที่ศึกษากระทำเพื่อคอยระยะเวลาเริ่มการเพาะปลูกอีกครั้ง

อดีตเกษตรกรทำการเกษตรแบบไร่เลื่อนลอย โดยเพาะปลูกหมุนเวียนเปิดพื้นที่ใหม่เมื่อพื้นที่เดิมเสื่อมความอุดมสมบูรณ์ ไม่มีพื้นที่ทำการเกษตรถาวร ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2539 หลังจากการตั้งอำเภอเฉลิมพระเกียรติ กรมป่าไม้เข้มงวดเรื่องการบุกรุกพื้นที่ป่าจึงห้ามมิให้แผ้วถางเปิดพื้นที่ป่าเพื่อการเพาะปลูกทำการเกษตรแห่งใหม่เพราะพื้นที่ทั้งหมดของอำเภอเฉลิมพระเกียรติเป็นพื้นที่ป่าถาวรชั้นหนึ่ง ตามกฎหมายห้ามบุกรุกหรือทำกิจกรรมใด ๆ ในพื้นที่ แต่เนื่องจากชุมชนในพื้นที่

ศึกษาดังถิ่นฐานในพื้นที่ศึกษาเป็นเวลานาน กรมป่าไม้จึงอนุญาตให้เกษตรกรทำการเกษตรได้ เฉพาะในพื้นที่ที่เปิดทำการเกษตรปัจจุบันห้ามแผ้วถางป่าเพื่อเปิดพื้นที่แห่งใหม่ ปัจจุบันเกษตรกร ไม่มีกรรมสิทธิ์ที่ดินเพราะที่ดินอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติทั้งอำเภอไม่สามารถออกเอกสารสิทธิ หรือโฉนดที่ดินได้ ผลจากการเข้มงวดของกรมป่าไม้ทำให้เกษตรกรไม่มีความมั่นใจในการทำการเกษตรเกรงกลัวกรมป่าไม้ยึดพื้นที่ทำการเกษตรของเกษตรกรคืนในอนาคต เนื่องจากการผ่อนผัน ให้ทำการเกษตรในพื้นที่ที่เคยทำการเกษตรห้ามขยายหรือเปิดพื้นที่ใหม่ ทำให้เกษตรกรมีจำนวนที่ดินจำกัด หนึ่งครอบครัวถือครองที่ดิน (ไม่มีกรรมสิทธิ์ที่ดิน) ประมาณ 3 – 5 แปลง เกษตรกรทำการเกษตรในที่ดินแปลงละ 2 – 3 ปี หมุนเวียนไปในพื้นที่ที่ตนถือครอง เพื่อให้พื้นที่ทำการเกษตรได้มีเวลาพักฟื้นคืนความอุดมสมบูรณ์ 3 – 4 ปี จากนั้นจึงหมุนเวียนกลับมาทำการเกษตรในพื้นที่เดิมอีกครั้ง การทำการเกษตรตามที่กล่าวมาเป็นภูมิปัญญาชาวบ้านที่เกิดจากความคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและเพื่อผลผลิตทางการเกษตรที่ดีขึ้น

หมู่บ้านห้วยโก้นมีลักษณะการทำการเกษตรที่แตกต่างกับชุมชนอื่น ๆ เนื่องจากหมู่บ้านห้วยโก้นประกอบด้วยประชากรสองชาติพันธุ์ ลักษณะการทำการเกษตรแต่ละชาติพันธุ์แตกต่างกัน ชนเผ่าไทยวนหรือไทเหาะมีลักษณะการทำการเกษตรเหมือนกับประชากรทั่วไปในพื้นที่ศึกษาคือ การทำการเกษตรหมุนเวียนในแปลงที่ดินที่คร้วเรือนถือครองอยู่ ต่างกับชนเผ่าไทลื้อที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านห้วยโก้น ซึ่งทำการเกษตรในที่ดินแปลงเดียวไม่ทำการเกษตรหมุนเวียนดังเช่นประชากรชุมชนอื่นในพื้นที่ศึกษาและมีการทอดผ้าเป็นอาชีพเสริมหารายได้ให้คร้วเรือน ลักษณะการเพาะปลูกคือที่ดินหนึ่งแปลงที่ดินปลูกพืชสองชนิดคือ ข้าวโพดสำหรับขายหารายได้ให้ครอบครัวและข้าวไร่สำหรับเก็บไว้บริโภคในครัวเรือน เพาะปลูกชนิดละครึ่งแปลง พื้นที่ทำการเกษตรตั้งอยู่ล้อมรอบหมู่บ้าน ห่างจากหมู่บ้านมากที่สุดประมาณ 3 – 5 กิโลเมตร เกษตรกรใช้วิธีเดินเท้าเพื่อไปทำการเกษตรในพื้นที่ทำการเกษตรของตน สำหรับคร้วเรือนที่มีจำนวนแปลงที่ดินถือครองจำนวนมากและมีแรงงานจำนวนมากพอ คร้วเรือนนั้นสามารถทำการเกษตรหลายแปลงที่ดินต่อปี ปลูกข้าวไร่และข้าวโพดแยกแปลงที่ดิน คร้วเรือนจะได้ผลผลิตมากขึ้นและมีรายได้จากการขายผลผลิตมากยิ่งขึ้นเช่นกัน คร้วเรือนที่มีแปลงที่ดินถือครองเป็นจำนวนมากใช้ที่ดินหมุนเวียนทำการเกษตร คร้วเรือนมีที่ดินถือครองจำนวนมากปีที่ดินมีการพักฟื้นคืนความอุดมสมบูรณ์ของที่ดินที่ผ่านการทำการเกษตรยังมีเวลาพักฟื้นมากยิ่งขึ้น

การขายผลผลิต ช่วง 2 – 3 ปีที่ผ่านมามีการทำการเกษตรแบบมีพันธสัญญา คือพ่อค้าคนกลางนำเมล็ดพืชมาให้เพาะปลูกหรือให้เงินกู้ยืมเพื่อทำการเกษตร เมื่อได้ผลผลิตต้องขายให้กับพ่อค้าคนกลางผู้นั้นในราคาท้องตลาดโดยพ่อค้าคนกลางจะหักค่าใช้จ่ายต่าง ๆ และเงินทุนที่ให้เกษตรกรกู้ยืมรวมทั้งดอกเบี้ยจากรายได้ที่เกษตรกรจะได้รับจากการขายผลผลิตก่อนจ่ายเงินค่าผลผลิต

ให้เกษตรกร เกษตรกรพื้นที่ที่ศึกษารวมกลุ่มตั้งสหกรณ์การเกษตรปี พ.ศ. 2525 โดยสหกรณ์การเกษตรมีหน้าที่ควบคุมราคาผลผลิตและคุณภาพของผลผลิตทำให้การทำการเกษตรแบบมีพันธสัญญากับพ่อค้าคนกลางลดลง ปัจจุบันสหกรณ์การเกษตรกำหนดราคาผลผลิตใกล้เคียงกับราคาพ่อค้าคนกลางเสนอ ขึ้นอยู่กับตัวเกษตรกรต้องการขายผลผลิตให้ผู้ใด การขายผลผลิตให้กับสหกรณ์ขึ้นอยู่กับความใกล้ชิด - ใกล้ของที่ตั้งชุมชนที่เกษตรกรพักอาศัยกับที่ตั้งสหกรณ์การเกษตร หมู่บ้านที่ตั้งถิ่นฐานห่างไกลจากตัวอำเภอเฉลิมพระเกียรติ สหกรณ์การเกษตรอำเภอเฉลิมพระเกียรติไม่สามารถดูแลได้อย่างทั่วถึง ทำให้ปัจจุบันหมู่บ้านตั้งห่างไกลจากสหกรณ์การเกษตรนำผลผลิตข้าวโพดที่ได้ส่วนใหญ่ขายให้กับพ่อค้าคนกลางเพราะสะดวกในการขายมากกว่าส่งขายให้กับสหกรณ์การเกษตร ราคาที่ขายให้กับพ่อค้าคนกลางขายในราคาที่ต่ำกว่าสหกรณ์การเกษตรเล็กน้อยหรือเกือบเท่ากับสหกรณ์การเกษตรและพ่อค้าคนกลางสามารถเดินทางขึ้นมารับซื้อผลผลิตได้เกษตรกรไม่ต้องบรรทุกผลผลิตไปค้าขายเองเพราะหมู่บ้านตั้งอยู่ใกล้ตัวเมือง

รายได้ของเกษตรกรและผลผลิตที่ได้ขึ้นอยู่กับความชื้นในการเพาะปลูกและการหมั่นดูแลเอาใจใส่ของเกษตรกร เนื่องจากสภาพทางกายภาพในพื้นที่ศึกษาลักษณะคล้ายคลึงกัน การเกษตรสามารถทำได้ปีละครั้ง แหล่งน้ำที่ใช้ในการเกษตรได้จากน้ำฝนเพียงแหล่งเดียว การทำเหมืองฝายและอ่างเก็บน้ำเพื่อใช้น้ำทำการเกษตรไม่ได้ผลเพราะพื้นที่ศึกษาสามารถเก็บกักน้ำได้น้อย น้ำมักแห้งขอดในฤดูแล้ง ดินมีความอุดมสมบูรณ์ลดลงเนื่องจากการทำการเกษตรอย่างสม่ำเสมอในแปลงที่ดินและขาดการทะนุบำรุงดิน เกษตรกรต้องใช้ปุ๋ยเพื่อเพิ่มความอุดมสมบูรณ์ให้กับดิน พื้นที่ศึกษาไม่มีปัญหาอื่น ๆ เกี่ยวกับดินยกเว้นปัญหาดินถล่มในฤดูฝนเนื่องจากพื้นที่ทำการเกษตรมีความลาดชันสูง

ปัจจุบันหน่วยงานราชการเข้าส่งเสริมให้ทดลองปลูกไม้ผล ไม้ผลที่ส่งเสริมได้แก่ มะม่วงและส้ม อดีตเคยส่งเสริมปลูกกาแฟโดยหน่วยงานสงเคราะห์และพัฒนาชาวเขา แต่ไม่ได้ผลเท่าที่ควรเพราะระดับความสูงของพื้นที่ไม่เหมาะสมกับชนิดของพืชส่งเสริม เกษตรกรเคยทดลองปลูกพืชชนิดอื่นแต่ผลผลิตที่ได้ไม่น่าพอใจเนื่องจากขาดแคลนน้ำสำหรับใช้ในการเกษตร เกษตรกรจึงเพาะปลูกพืชชนิดเดิมและใช้วิธีเพาะปลูกวิธีเดิม

ปัจจุบันค่าครองชีพสูงขึ้น รายได้เกษตรกรไม่เพียงพอส่งผลให้เกษตรกรต้องขยันมากขึ้นเพื่อให้ได้รายได้จากการเกษตรเพิ่มขึ้นเกิดการทำการเกษตรครั้งละสองแปลงที่ดินพร้อม ๆ กัน เกษตรกรบางรายปลูกข้าวโพดทั้งสองแปลงที่ดินและนำรายได้จากการขายผลผลิตมาซื้อข้าวเก็บไว้บริโภคหรือเกษตรกรบางรายปลูกข้าวโพดหนึ่งแปลงและปลูกข้าวไร่หนึ่งแปลง ไม่มีเกษตรกรรายใดที่ปลูกเฉพาะข้าวไร่หรือเฉพาะข้าวโพดเพราะรายได้ที่ได้จากการเพาะปลูกพืชชนิดเดียวหรือผลผลิตที่ได้ไม่เพียงพอต่อการยังชีพ ทำให้เกษตรกรต้องปลูกข้าวโพดไว้ค้าขายหารายได้เพื่อเป็นค่าใช้จ่าย

ขายในครัวเรือนและเกษตรกรปลูกข้าวไร่ไว้บริโภคในครัวเรือน จำนวนผลผลิตข้าวไร่ในปัจจุบันมีจำนวนเพียงพอเก็บไว้บริโภคตลอดปี ผลผลิตข้าวไร่เหลือเพียงพอแบ่งให้ญาติมิตรแต่ไม่มีจำนวนผลผลิตเหลือมากพอค้าขายหรือบางครั้งก็นำผลผลิตที่เหลือแลกกับอาหารชนิดอื่นกับพ่อค้าเร่

สภาพดินในปัจจุบันเกษตรกรบางชุมชนคิดว่าดินยังอุดมสมบูรณ์ ไม่มีปัญหาเกี่ยวกับสภาพดินนอกจากปัญหาการพังทลายของที่ดินในพื้นที่ทำการเกษตร สาเหตุที่ปัญหาเกี่ยวกับสภาพดินเกิดขึ้นน้อยเพราะเกษตรกรไม่เพาะปลูกซ้ำในที่เดิมเป็นระยะเวลานานและเกษตรกรไม่ใช้สารเคมีในการทำการเกษตร ไม่ใช้ยาฆ่าแมลงใช้ปุ๋ยเคมีเพียงเล็กน้อยเพราะดินยังอุดมสมบูรณ์การใช้สารเคมีในการเกษตรทำให้ดินเสื่อมคุณภาพและสิ้นเปลืองเงินทุนในการทำการเกษตร เกษตรกรมีแนวคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมได้แก่ เกษตรกรหมู่บ้านสบปิ่น หมู่บ้านห้วยดง หมู่บ้านปิ่น หมู่บ้านใหม่ไชยสงครามและหมู่บ้านห้วยทรายขาว บางชุมชนเกษตรกรคิดว่าความอุดมสมบูรณ์ของดินลดลง เกษตรกรจำเป็นต้องใส่ปุ๋ยเพื่อเพิ่มความอุดมสมบูรณ์ให้ดินและสารเคมีและยาฆ่าแมลงเพื่อป้องกันรักษาผลผลิตของตน เกษตรกรที่มีความคิดนั้นได้แก่เกษตรกรหมู่บ้านห้วยโก้นและหมู่บ้านปางหก

ช่วงเวลาที่ผ่านมากเกษตรกรมักขาดทุนและมีเสี่ยงต่อการขาดทุนสูงสำหรับการลงทุนเพาะปลูกข้าวโพดเกิดภาวะหนี้สินจากการกู้ยืมเพื่อนำเงินมาลงทุนทำการเกษตร เจ้าหนี้รายใหญ่ของเกษตรกรคือ ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ พ่อค้าคนกลางและสหกรณ์การเกษตรอำเภอเฉลิมพระเกียรติ และมีภาวะหนี้สินเล็กน้อยจากการกู้ยืมเงินญาติมิตรในหมู่บ้านเพื่อการใช้จ่ายในครัวเรือน เกษตรกรคิดว่าการกู้ยืมเงินมาลงทุนทำการเกษตรไม่คุ้มกับรายได้ที่ได้รับจากผลผลิตแต่เกษตรกรมีความจำเป็นต้องกู้ยืมเงินเพื่อมาลงทุนทำการเกษตร

ทางด้านการปศุสัตว์ เกษตรกรในพื้นที่และประชากรแต่ละหมู่บ้านในพื้นที่นิยมเลี้ยงโคเพื่อการค้าโดยวิธีเลี้ยงโคแบบปล่อยให้โคหากินเองในพื้นที่ป่ารอบหมู่บ้าน ส่วนใหญ่ซื้อโคมาจากตำบลปอน อำเภอทุ่งช้าง และภาครัฐคือเกษตรอำเภอและสหกรณ์การเกษตรได้สนับสนุนส่งเสริมให้เลี้ยงโคเพื่อการค้า ใช้วิธีแจกโคให้เกษตรกรนำไปเลี้ยงและเมื่อโคได้ถูกเกษตรกรจึงนำลูกโคมาคืนให้แก่รัฐเพื่อนำโคนั้นไปแจกให้เกษตรกรหมู่บ้านอื่นต่อไป สำหรับสัตว์ประเภทอื่น คือ ไก่ เป็ด สุกรและกระบือ เกษตรกรเลี้ยงในพื้นที่บ้านของตนเองไว้เพื่อบริโภคในครัวเรือน จำนวนโคที่เลี้ยงไว้เพื่อการค้ามีดังนี้ หมู่บ้านห้วยโก้นเลี้ยงโคประมาณ 25 ตัว หมู่บ้านสบปิ่นเลี้ยงโคประมาณ 50 ตัว หมู่บ้านห้วยดงเลี้ยงโคประมาณ 120 ตัว หมู่บ้านปิ่นเลี้ยงโคประมาณ 20 ตัว หมู่บ้านปางหกเลี้ยงโคประมาณ 10 ตัว หมู่บ้านใหม่ไชยสงครามเลี้ยงโคประมาณ 50 ตัวและหมู่บ้านห้วยทรายขาวเลี้ยงโคประมาณ 45 ตัว

2.2.5 ครอบครัวยุติและโครงสร้างทางสังคม

ชนชั้นในหมู่บ้านส่วนใหญ่สามารถแบ่งออกได้ 2 กลุ่มคือ กลุ่มผู้มีฐานะปานกลางได้แก่ ข้าราชการและร้านค้าและกลุ่มผู้มีฐานะยากจนได้แก่ เกษตรกรทั่วไป กลุ่มชนชั้นในแต่ละหมู่บ้าน สังเกตชนชั้นและแบ่งแยกชนชั้นค่อนข้างยาก เนื่องจากมีความแตกต่างกันน้อยมาก ในความคิดของประชากรชุมชนต่าง ๆ ไม่แบ่งชนชั้น เนื่องจากเกี่ยวข้องเป็นญาติมิตรมีความสัมพันธ์ผูกพันมานาน ยกเว้นหมู่บ้านห้วยโก้นซึ่งเป็นชุมชนขนาดใหญ่ที่สุด มีความเจริญมากที่สุดในพื้นที่ศึกษา ประกอบกับมีประชากรหลายชาติพันธุ์ในชุมชนทำให้สามารถแบ่งชนชั้นได้ชัดเจนมากกว่าชุมชนหรือหมู่บ้านอื่น ๆ ซึ่งหมู่บ้านห้วยโก้น สามารถแบ่งกลุ่มชนชั้นได้ 3 กลุ่ม คือกลุ่มผู้มีฐานะดี กลุ่มผู้มีฐานะปานกลางและกลุ่มผู้มีฐานะยากจน ลักษณะสังคมของชุมชนต่าง ๆ โดยทั่วไปเป็นสังคมแบบชนบทที่มีการทำมาหากินเพื่อเลี้ยงชีพเท่านั้น สังเกตได้จากวิถีชีวิตและการดำรงชีวิตประจำวัน รายได้ส่วนใหญ่ยังเป็นรายได้ที่มาจากกิจกรรมการเกษตร โครงสร้างทางสังคมประชากรผูกพันกันในลักษณะเครือญาติ ลักษณะสังคมแบบช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ตัวอย่างเช่น แต่ละหมู่บ้านยังมีการเอาแรงออกแรงทำงานแลกเปลี่ยนช่วยเหลือซึ่งกันและกัน โดยไม่ว่าจ้างด้วยเงินตราและจากการอพยพหนีภัยสงครามในช่วงสงครามคอมมิวนิสต์ ทำให้ประชากรมีความสัมพันธ์อันเครือญาติกับหมู่บ้านที่อพยพไปพึ่งพิงอยู่อาศัย ปัจจุบันยังติดต่อไปมาหาสู่กันอย่างสม่ำเสมอ โดยเฉพาะหมู่บ้านที่อพยพกลับมาตั้งถิ่นฐานยังอาเภอเฉลิมพระเกียรติไม่ครบทุกครัวเรือน เพราะบางครัวเรือนตั้งถิ่นฐานอย่างถาวรในพื้นที่ที่อพยพไปพึ่งพิงในช่วงสงคราม

อดีตประชากรนิยมมีบุตรมากเพื่อนำมาใช้เป็นแรงงานในด้านการเกษตร ผู้ใดมีบุตรมากจะมีแรงงานทำการเกษตรมากส่งผลให้ผลิตผลที่ได้มีจำนวนมาก ครอบครัวเป็นครอบครัวขนาดใหญ่ ครอบครัวหนึ่งมีจำนวนสมาชิกในครัวเรือน 7 - 8 คน ปัจจุบันอัตราการเกิดลดลงเนื่องจากการแพร่หลายของข่าวสารทางด้านการคุมกำเนิดและการพัฒนาเทคโนโลยีทางการเกษตร พัฒนอุปกรณ์การเกษตรทำให้ปัญหาเรื่องแรงงานมีความสำคัญน้อยลง จากอดีตครอบครัวขนาดใหญ่เปลี่ยนแปลงเป็นครอบครัวขนาดเล็กในปัจจุบันจำนวนสมาชิกในครัวเรือนประมาณ 4-5 คน แต่มีจำนวนครัวเรือนเพิ่มมากขึ้น จำนวนประชากรเพิ่มขึ้นจากการเพิ่มของประชากรแต่ละหมู่บ้านในอัตราการเพิ่มปกติคือเพิ่มปีละ 1 - 3 คนจากการเกิดและการอพยพมาตั้งถิ่นฐานในหมู่บ้านของคู่แต่งงานที่ทั้งฝ่ายชายและฝ่ายหญิงอยู่อาศัยในชุมชนในพื้นที่ศึกษาก่อนการแต่งงาน ส่งผลให้เกิดการขยายตัวของพื้นที่เกษตรและพื้นที่อยู่อาศัยในชุมชนต่าง ๆ การแต่งงานของประชากรกับคู่แต่งงานที่อยู่อาศัยนอกพื้นที่ศึกษามักอพยพออกไปตั้งถิ่นฐานใหม่นอกพื้นที่ศึกษา ไม่มีประชากรที่อพยพมาตั้งถิ่นฐานในหมู่บ้านโดยไม่มีญาติมิตรอยู่อาศัยในชุมชนต่าง ๆ ในพื้นที่ศึกษา ประชากรส่วนใหญ่ในชุมชนเป็นชายมากกว่าหญิง

ประชากรของชุมชนในพื้นที่ศึกษามีความคิดเกี่ยวกับการแต่งงานคือเมื่อมีการแต่งงาน ฝ่ายชายต้องไปพักอาศัยบ้านเรือนฝ่ายหญิงเพื่อช่วยเหลือครอบครัวฝ่ายหญิงในเรื่องการทำงานหรือเพื่อช่วยเพิ่มจำนวนแรงงานให้ครอบครัวฝ่ายหญิง ครอบครัวฝ่ายหญิงจะแบ่งห้องนอนหนึ่งห้องให้คู่แต่งงานพักอาศัยแต่ผ่อนผันให้คู่แต่งงานที่ฝ่ายชายเป็นลูกชายเพียงคนเดียวสามารถแต่งงานและให้ฝ่ายหญิงไปพักอาศัยและเป็นแรงงานช่วยเหลือครอบครัวของฝ่ายชายได้ เมื่อคู่แต่งงานมีฐานะทางการเงินดีพอสามารถแยกครอบครัวออกมาตั้งรกรากใหม่แต่ต้องตั้งในพื้นที่บ้านของพ่อแม่ฝ่ายหญิงหรือถ้าบ้านเรือนฝ่ายหญิงไม่มีพื้นที่เพียงพอผ่อนผันให้สามารถแยกตั้งบ้านเรือนและครอบครัวในพื้นที่ที่อยู่ใกล้เคียงในหมู่บ้านเดียวกัน ปัจจุบันความคิดเกี่ยวกับเรื่องแต่งงานเปลี่ยนแปลงไปไม่เคร่งครัดเหมือนอดีต ความคิดสมัยใหม่เข้าแทนที่ความคิดเดิม ประชากรคิดว่าการแต่งงานคู่แต่งงานสามารถเลือกที่ไปพักอาศัยอยู่กับญาติฝ่ายใดก็ได้หรือแยกสร้างครอบครัวใหม่ คู่แต่งงานสามารถตั้งบ้านเรือนใหม่อยู่ที่แห่งไหนก็ได้ขึ้นอยู่กับความต้องการของคู่แต่งงาน ความสะดวกของคู่แต่งงานและความเหมาะสมทางฐานะการเงิน คู่แต่งงานในปัจจุบันมักแยกตั้งบ้านเรือนและครอบครัวใหม่แต่ตั้งบ้านเรือนอยู่ในพื้นที่เดียวกันกับพ่อแม่เพื่อให้การดูแลพ่อแม่ในยามชรา ปัจจัยนี้ปัจจัยที่ทำให้ประชากรภายในหมู่บ้านหรือในชุมชนเป็นเครือญาติกัน ประชากรมีความเชื่อเกี่ยวกับการแต่งงานซึ่งเชื่อว่าการแต่งงานต้องแต่งงานครั้งเดียวและรักเดียวใจเดียว (อยู่กินกับผัวเดียวเมียเดียว) ถ้ามีชายอื่นหรือหญิงอื่นจะผิดผี ผิดจะลงโทษทำให้ได้รับภัยพิบัติ เป็นต้น ประชากรของชุมชนในพื้นที่ศึกษายังมีความเชื่อในด้านความกตัญญูรู้คุณพ่อแม่โดยมีความเชื่อว่าบุตรคนสุดท้ายต้องอยู่เลี้ยงดูพ่อแม่ของตน ส่วนลูกคนอื่น ๆ เมื่อแต่งงานจะแยกครอบครัวและทะเบียนบ้านออกจากครอบครัวเดิม ปัจจุบันความเชื่อด้านความกตัญญูรู้คุณพ่อแม่ถูกกลืนเลือนไป

ความสัมพันธ์ทางสังคมของชุมชนในพื้นที่ศึกษาส่วนใหญ่เกิดจากการส่งเสริมของภาครัฐส่งเสริมให้มีการรวมกลุ่มในหมู่บ้านต่าง ๆ เพื่อสร้างประโยชน์ให้กับตนเองและพื้นที่ที่อยู่อาศัยในชุมชน การรวมกลุ่มในหมู่บ้านหรือในชุมชนต่าง ๆ ได้แก่ กลุ่มสหกรณ์ออมทรัพย์ กลุ่มสหกรณ์การเกษตร กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มลูกเสือชาวบ้านและกลุ่มเยาวชน เป็นต้น มีเพียงหมู่บ้านห้วยไถ่นเท่านั้นที่มีกลุ่มหัตถกรรมในหมู่บ้านคือกลุ่มทอผ้าและกลุ่มจักสาน กลุ่มทอผ้าจัดตั้งในปี พ.ศ. 2542 โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อกำหนดราคาผ้าทอและส่งผ้าทอที่เป็นผลผลิตของครัวเรือนในหมู่บ้านไปค้าขายยังพื้นที่อื่น ๆ และกลุ่มจักสานสมาชิกคือชายชราและหญิงชราทำหัตถกรรมเพื่อหารายได้เสริมให้กับตนเอง นอกจากหมู่บ้านห้วยไถ่นยังมีหมู่บ้านสบปิ่นที่มีการก่อตั้งกลุ่มทอผ้าซึ่งปัจจุบันเป็นกลุ่มขนาดเล็กมีสมาชิกน้อย

การติดต่อสัมพันธ์กับชุมชนอื่นภายนอกน้อยมาก ประชากรเดินทางออกนอกเขตอำเภอหรือนอกชุมชนของตัวเองส่วนใหญ่มิมีสาเหตุเนื่องจากการเดินทางเพื่อรักษาอาการเจ็บป่วยยังสถาน

พยาบาลต่างอำเภอเมื่อสถานพยาบาลประจำหมู่บ้านหรือประจำอำเภอเฉลิมพระเกียรติไม่สามารถรักษาการเจ็บป่วยได้และมีรูปแบบการเดินทางติดต่อกับประชากรในพื้นที่อื่นคือการเดินทางเพื่อการค้าของผู้ที่เป็นเจ้าของร้านค้าในชุมชนหรือในหมู่บ้านซึ่งต้องเดินทางไปจับจ่ายซื้อสินค้ายังแหล่งค้าขายสินค้าเพื่อซื้อสินค้ากลับมาค้าขายในหมู่บ้านหรือในชุมชนของตน ปัจจุบันประชากรแต่ละชุมชนเดินทางติดต่อกับพื้นที่กันมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะการเดินทางเพื่อไปจับจ่ายซื้อสินค้ายังตลาดนัดชายแดนห้วยโก๋น ยกเว้นบางหมู่บ้านที่ติดต่อกับชุมชนอื่น ๆ มาเป็นเวลานานซึ่งได้แก่หมู่บ้านห้วยโก๋น อดีตในช่วงเวลาก่อนเกิดสงคราม ประชากรหมู่บ้านห้วยโก๋นมีความสัมพันธ์แบบเครือญาติกับประชากรหมู่บ้านเมืองเงินใน สปป.ลาว เนื่องจากประชากรบางส่วนอพยพมาจาก สปป.ลาว ในอดีตมีการอพยพเคลื่อนย้ายข้ามไป - มาตามแนวพรมแดนอย่างสม่ำเสมอเพราะแนวพรมแดนเป็นเพียงเส้นแบ่งประเทศตามแนวสันเขา แต่ไม่ได้แบ่งเชื้อชาติเผ่าพันธุ์ของประชากร โดยเฉพาะประชากรในบริเวณชายแดนที่เป็นแผ่นดินติดต่อกัน ประชากรหมู่บ้านห้วยโก๋นและหมู่บ้านเมืองเงินเป็นชนชาติพันธุ์เดียวกันมานานก่อนมีการยกบางส่วนของพื้นที่ประเทศไทยในอดีตให้กับ สปป.ลาว ทั้งสองหมู่บ้านมีความสัมพันธ์ฉันท์เครือญาติ สังเกตได้จากภาษาพูดของคนชราในหมู่บ้านห้วยโก๋นพูดสำเนียงภาษาเหมือนประชากรลาวที่พักอาศัยในหมู่บ้านเมืองเงิน ประชากรทั้งสองชุมชนจึงมีการติดต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน และหมู่บ้านห้วยทรายขาว ปัจจุบันหมู่บ้านห้วยทรายขาวติดต่อกับพื้นที่อื่นค่อนข้างน้อย นอกจากการติดต่อกับพื้นที่หมู่บ้านหนองคำซึ่งมีญาติสนิทมิตรสหายของประชากรในหมู่บ้านห้วยทรายขาวอาศัยอยู่และหมู่บ้านปิ่นหมู่บ้านห้วยคงและหมู่บ้านใหม่ไชยรงรัตน์ ประชากรหมู่บ้านสบปิ่นขาดการติดต่อกับคนลาวฉันท์เครือญาติ อดีตมีเครือญาติเป็นคนลาวบ้างส่วนใหญ่คือคนเก่าแก่ เนื่องจากการอพยพข้ามไป - มา ระหว่างชายแดนในอดีต ปัจจุบันคนเก่าแก่เสียชีวิตหมดจึงขาดการติดต่อระหว่างกันเป็นระยะเวลานาน เหตุผลอีกประการหนึ่งคือชุมชนอื่น ๆ ที่ตั้งถิ่นฐานในบริเวณชายแดนลาวในปัจจุบันมีชาติพันธุ์แตกต่างกับประชากรหมู่บ้านสบปิ่นจึงไม่มีการติดต่อระหว่างชุมชน

นอกจากนั้นหมู่บ้านหรือชุมชนอื่น ๆ ประชากรในหมู่บ้านไม่มีญาติเป็นคน สปป.ลาว มีการติดต่อกับพื้นที่อื่นเล็กน้อยในอดีตในลักษณะความสัมพันธ์ทางการค้าไม่สัมพันธ์ลึกซึ้ง การเดินทางติดต่อกับพื้นที่อื่นอยู่ในลักษณะการเดินทางเพื่อไปรักษาอาการเจ็บป่วยและการเดินทางเข้าไปรับซื้อสินค้าเพื่อนำมาค้าขายของเจ้าของร้านค้า การเดินทางออกนอกหมู่บ้านน้อย สาเหตุที่เดินทางออกนอกพื้นที่หมู่บ้านเนื่องจากการเจ็บป่วยและการเดินทางไปจับจ่ายซื้อสินค้ายังตลาดนัดชายแดนห้วยโก๋น

สิทธิทางการเมืองของประชากรในชุมชนชายแดนห้วยโก๋น หมู่บ้านปิ่นและหมู่บ้านปางหมไม่มีสิทธิออกเสียงเลือกตั้งและเกณฑ์ทหารเหมือนหมู่บ้านอื่น ๆ ในพื้นที่ศึกษา เนื่องจากอดีต

ทั้งสองหมู่บ้านเคยร่วมกันเผาโรงเรียนบ้านปางหกเพราะไม่พึงพอใจทางภาครัฐให้เด็กเรียนหนังสือ และคิดว่าเด็กถูกบังคับให้เรียน ทำให้ครอบครัวขาดแรงงานจึงรวมตัวกันเผาโรงเรียน ปัจจุบันทุกชุมชนในพื้นที่ศึกษามีสิทธิเลือกตั้งและเกณฑ์ทหารครบทุกชุมชนทุกหมู่บ้าน

2.2.6 ศาสนา ความเชื่อและพิธีกรรมต่าง ๆ

ในอดีตความเชื่อทางด้านผียังมีอิทธิพลต่อการตั้งถิ่นฐาน ประชากรมีความเชื่อว่ามีผีอยู่ตามบ้าน ในพื้นที่ใดแล้วเกิดการตายของประชากรจำนวนมากสาเหตุจากการไม่พึงพอใจของผี ต้องมีผู้ใดทำผิดหรือ “จิด” ประชากรจะอพยพเคลื่อนย้ายไปตั้งถิ่นฐานยังพื้นที่แห่งใหม่ เหตุที่ตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ปัจจุบันเนื่องจากเมื่อตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ปัจจุบันเกิดการตายน้อย ประชากรนับถือผีควบคู่กับการนับถือศาสนาพุทธตั้งแต่อดีต พิธีกรรมทางศาสนาพุทธและประเพณีต่าง ๆ ประชากรปฏิบัติเรื่อยมาเท่าที่สามารถทำได้เพราะพื้นที่ศึกษามีวัดเพียงหนึ่งแห่งตั้งในหมู่บ้านห้วยโก้น ชุมชนแต่ละชุมชนตั้งห่างไกลจากวัด บางโอกาสใช้วัดเป็นสถานที่ปฏิบัติพิธีกรรมของศาสนาพุทธในเทศกาลต่าง ๆ ประชากรพื้นที่ศึกษาไม่สามารถเดินทางไปปฏิบัติพิธีกรรมบางพิธีกรรมได้ ช่วงระยะเวลาที่ผ่านมาการปฏิบัติพิธีกรรมตามความเชื่อเกี่ยวกับผีมีเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน พิธีกรรมเกี่ยวกับผีที่สำคัญได้แก่ การเส้นไหว้ผีบ้านผีเรือนแต่ละครัวเรือน เพื่อให้อยู่เย็นเป็นสุขในบ้านหรือเส้นไหว้ผีบ้านผีเรือนก่อนเข้าไปพักอาศัยในบ้านหลังใหม่และพิธีเส้นไหว้ผีไร่ผืนนาเป็นสิ่งที่ประชากรทุกคนในหมู่บ้านนับถือ การทำพิธีเส้นไหว้ผีไร่ผืนนาจะกระทำก่อนการลงมือทำการเพาะปลูก เป็นการบนบานสานกล่าวเพื่อให้ฝนตกตามฤดูกาลและให้ได้ผลผลิตจำนวนมาก ผู้นำพิธีกรรมเกี่ยวกับผีคือหมอผีประจำหมู่บ้าน ประชากรมีความเชื่อในเรื่องผีบรรพบุรุษ ผีบ้าน ผีเรือน ผีเมือง ผีที่อารักขาคู่ครองที่ต่าง ๆ โดยเชื่อว่าเมื่อทำการสิ่งใดต้องมีการบอกกล่าวผีต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับวิถีชีวิตของเขา นอกจากนั้นยังมีความเชื่อเรื่อง คาถา อาคม โชคลางของขลัง การสะเดาะเคราะห์ การสืบชะตาและโหราศาสตร์ พิธีกรรมที่ไม่มีความสำคัญหรือมีผลต่อชีวิตประจำวันน้อยถูกหลงลืมไป ขั้นตอนการทำพิธีต่าง ๆ ถูกตัดทอนลงเพื่อใช้เวลาประกอบพิธีกรรมสั้นลงและสะดวกง่ายดายขึ้น ผู้รู้ขั้นตอนพิธีกรรมต่าง ๆ เกี่ยวกับผีคือคนแก่ชรา เด็กรุ่นใหม่ไม่รู้ขั้นตอนพิธีกรรมมากนักไม่มีการสืบสานความรู้ประเพณีและขั้นตอนพิธีกรรมต่อจากคนชรา ทำให้ในอนาคตขั้นตอนปฏิบัติพิธีกรรมต่าง ๆ คงสูญหายไป

ประชากรในพื้นที่ศึกษายังมีความเชื่อในด้านความกตัญญูรู้คุณพ่อแม่ เชื่อว่าลูกคนสุดท้ายต้องอยู่เคียงคู่พ่อแม่ของตน และในเรื่องของการแต่งงาน ในอดีตฝ่ายชายที่แต่งงานกับฝ่ายหญิงต้องพักอาศัยกับครอบครัวฝ่ายหญิงเป็นแรงงาน ให้กับครอบครัวฝ่ายหญิง ปัจจุบันขึ้นอยู่กับความสะดวกของคู่แต่งงาน คู่แต่งงานสมัยใหม่มักแยกครอบครัวตั้งบ้านเรือนหลังใหม่แต่อยู่ในพื้นที่

เดียวกันหรืออยู่ในหมู่บ้านเดียวกันกับบ้านของพ่อและแม่ ความเชื่อที่เชื่อถือกันมาตั้งแต่อดีตและยังให้ความสำคัญในปัจจุบัน เมื่อแต่งงานเป็นสามีภรรยาต้องรักเดียวใจเดียว (หัวเดียวเมียเดียว) ห้ามนอกใจคู่แข่งงาน ด้านนอกใจจะผิดผีทำให้ได้รับภัยพิบัติ เป็นต้น

พิธีกรรมและความเชื่อต่าง ๆ แต่ละหมู่บ้านยังมีความเชื่อแตกต่างกันตามชาติพันธุ์ของตนเอง เช่น ประเพณีของชนเผ่าไทลื้อมีลักษณะที่เด่นชัดเป็นเอกลักษณ์เป็นของตนเอง เช่น ประเพณีการเกิด การอยู่ไฟหรืออยู่เดือน ประเพณีแต่งงาน เป็นต้น ส่วนความเชื่อของชนเผ่าไทลื้อจะมีส่วนสัมพันธ์กับชุมชนและโครงสร้างทางสังคมรวมทั้งมีบทบาทสำคัญในการกำหนดพฤติกรรมทางสังคม ชาวไทลื้อส่วนมากนับถือศาสนาพุทธ นิกายเถรวาท พร้อมไปกับการนับถือผีสางเทวดา ในความเชื่อทางศาสนายึดมั่นในการทำบุญถือศีลทุกวันพระและความเชื่อทางพุทธศาสนายังได้เป็นตัวกำหนดประเพณีสำคัญ ๆ ให้ได้ปฏิบัติและชนเผ่าไทลื้อนิยมให้ลูกหลานบวชพระเชื่อว่าเป็นการทำบุญให้กับพ่อแม่ แม้ว่าในปัจจุบันสังคมไทลื้อส่วนใหญ่ได้รับการติดต่อจากสังคมภายนอกหรือจากการที่ลูกหลานที่ได้รับการศึกษาสูงก็ตามแต่ความเชื่อต่าง ๆ ยังมีอิทธิพลต่อชาวไทลื้ออย่างมากในด้านการสร้างกำลังใจ การตัดสินใจและเป็นที่ยึดเหนี่ยวทางจิตใจ

ในส่วนของความเชื่อ ชาวถิ่นมีความเชื่อเรื่องผี ให้ความสำคัญกับผีบ้านผีเรือนมากที่สุด นับถือผีไร่ที่ให้ผลผลิตดีเป็นอันดับรองลงมา หนึ่งปีต้องมีการเล่นไหว้ผีไร่หนึ่งครั้ง โดยการฆ่าไก่ พิธีกรรมไม่ใหญ่โตมาก เชื่อว่าถ้าไม่ทำการเล่นไหว้ผีไร่จะทำให้ผลผลิตที่ได้ในปีนั้นน้อย หมอผีประจำหมู่บ้านเป็นผู้นำประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ เกี่ยวกับผี พิธีกรรมเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องผีถูกหลงลืมไปบ้าง ซึ่งส่วนใหญ่เป็นพิธีกรรมเล็ก ๆ ที่ไม่มีความสำคัญมากนัก โดยพิธีกรรมต่าง ๆ ที่ชาวถิ่นคิดว่าจะปฏิบัติหรือไม่ขึ้นอยู่กับผลกระทบที่เกิดขึ้นเมื่อไม่ปฏิบัติพิธีกรรมนั้น ๆ และดูจากความจำเป็นในชีวิตประจำวัน เช่น ในอดีตห้ามนอนกางมุ้ง บ้านเรือนห้ามมุ้งสังกะสี ถูกลืมเลือนไปเพราะเมื่อไม่ทำแล้วมีผลกระทบน้อยและมีความจำเป็นต้องใช้มุ้งและหลังคาสังกะสี เป็นต้น

2.3 ลักษณะทั่วไปของการค้าขายแดนด่านห้วยโก๋น อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดน่าน

ถึงแม้ว่าพื้นที่ดังกล่าวอยู่ใกล้บริเวณแนวชายแดนไทย – ลาวแต่ปัจจุบันสถานการณ์สู้รบได้สงบลงแล้ว ปัญหาเกี่ยวกับความมั่นคงไม่ปรากฏ ขณะนี้ได้มีการจัดตั้งกำลังเจ้าหน้าที่เพื่อคอยรักษาความสงบเรียบร้อยในด้านต่าง ๆ สร้างความอบอุ่นใจและเป็นการยืนยันถึงความปลอดภัยแก่ประชาชนในบริเวณพื้นที่และประชาชนผู้สัญจรไป – มาคือ

1. ชุดตำรวจตระเวนชายแดน (ตชด.) ห้วยโก๋นซึ่งประกอบด้วยเจ้าหน้าที่อาสารักษาดินแดน จำนวน 12 นายต่ออาทิตย์ ตั้งอยู่บริเวณจุดผ่านแดนถาวรบ้านห้วยโก๋น

2. ชุดปฏิบัติการของตำรวจตระเวนชายแดน 32 (ตชด. 32) ตั้งอยู่บริเวณสามแยกปากทางเข้าสู่ด่านพรมแดนห้วยโก๋น ขณะนี้สถานการณ์ของด่านทางด้านความมั่นคงไม่มีปัญหาคงจะมีแต่ความไม่ปลอดภัยในการคมนาคมเท่านั้น เนื่องจากเส้นทางแคบและคดเคี้ยวสูงชัน อาจจะก่อให้เกิดอุบัติเหตุได้

สินค้าเข้า – ออกจุดผ่านแดนถาวรบ้านห้วยโก๋นในปัจจุบันที่ปรากฏพบคือ

สินค้าเข้า เช่น เปลือกไม้ก่อก เปลือกบง ปอสา ไม้แปรรูป เป็นต้น

สินค้าออก เช่น สิ่งของที่ใช้ในการอุปโภค บริโภค ในครอบครัวและชีวิตประจำวันและวัสดุอุปกรณ์การก่อสร้าง น้ำมันเชื้อเพลิงซึ่งส่วนใหญ่ส่งออกโดยบริษัทไทย – ลาวลิคไนต์

จุดผ่านแดนถาวรห้วยโก๋น อำเภอเฉลิมพระเกียรติเปิดดำเนินการเมื่อวันที่ 20 พฤศจิกายน พ.ศ. 2537 ทำการค้าขายทุกวันระหว่างเวลา 08.00 – 17.00 น. แต่การค้าขายก็คึกคักเฉพาะวันเสาร์ ช่วงเวลา 07.00 – 12.00 น. ปัจจุบันจัดระบบการค้าเป็นระบบตลาดนัดที่มีการค้าขายกันในตลาดเฉพาะวันเสาร์เท่านั้น

จุดผ่านแดนถาวรบ้านห้วยโก๋นมีด่านศุลกากรทุ่งช้างรับผิดชอบและดำเนินการเกี่ยวกับการจัดเก็บภาษีอากร ควบคุมสินค้านำเข้า – ส่งออก จัดเก็บภาษีอากรนำเข้า – ส่งออก ป้องกันและปราบปรามการลักลอบหนีภาษีศุลกากร โดยในช่วงที่ผ่านมาสินค้านำมาผ่านพิธีการทางศุลกากรเพื่อส่งออกหรือนำเข้า ดังนี้

- ในรอบปีงบประมาณ 2539

1. สินค้าส่งออก เป็นสินค้าประเภทอุปกรณ์การก่อสร้าง น้ำมันเชื้อเพลิง รถยนต์ เครื่องสำรวจ ของสำนักงานและเบ็ดเตล็ด โดยจำแนกตามใบขนสินค้าออกเป็นมูลค่า 23,761,101.34 บาท
2. สินค้านำเข้าเป็นสินค้าประเภทเปลือกก่อก เปลือกบง ผงไม้สำหรับทำรูป หินโม โดยจำแนกตามใบขนสินค้าเข้ามูลค่า 7,898,068.35 บาท สามารถจัดเก็บอากรได้จำนวน 128,228 บาท
3. ค่าธรรมเนียมศุลกากร จำนวน 13,750 บาท
4. ภาษีมูลค่าเพิ่ม จำนวน 7,016 บาท

- รอบปีงบประมาณ 2540 (ถึงเดือนมิถุนายน 2540)

1. ยอดการขนสินค้าเข้า มูลค่า 13,761,253 บาท สามารถจัดเก็บอากรได้จำนวน 152,776 บาท
2. ยอดการขนสินค้าขาออก มูลค่า 83,315,747.07 บาท
3. ค่าธรรมเนียมศุลกากร จำนวน 4,160 บาท

4. ภาษีมูลค่าเพิ่ม จำนวน 7,016 บาท

การตรวจปล่อยสินค้าผ่านแดนเพื่อส่งไปสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว มีมูลค่า 10,827,607.57 บาท

การตรวจคนเข้าเมืองบริเวณด่านถาวรห้วยโก๋น ได้มีด่านตรวจคนเข้าเมืองนำรับผิดชอบในการตรวจ อนุญาตให้บุคคลและยานพาหนะเดินทางเข้ามาหรือออกไปนอกราชอาณาจักร การสืบสวนปราบปรามจับกุมบุคคลต่างด้าวที่หลบหนีเข้าเมืองโดยผิดกฎหมายตลอดจนผู้กระทำความผิดพระราชบัญญัติคนเข้าเมือง พ.ศ. 2522 และจากผลการปฏิบัติงานที่ผ่านมาตั้งแต่วันที่ 1 มกราคม พ.ศ. 2539 จนถึงปัจจุบันสรุปได้ดังนี้

1. รับแจ้งคนต่างด้าวเข้าพักอาศัยจากโรงแรมต่าง ๆ จำนวน 394 ราย
2. ตรวจอนุญาตให้บุคคลสัญชาติไทยเดินทางผ่านเข้า - ออกราชอาณาจักร จำนวน 13,363 ราย
3. ตรวจอนุญาตให้บุคคลสัญชาติลาวเดินทางผ่านเข้า - ออกราชอาณาจักร จำนวน 14,706 ราย
4. ตรวจอนุญาตให้บุคคลสัญชาติอื่น ๆ เดินทางผ่านเข้า - ออกราชอาณาจักร จำนวน 26 ราย
5. ตรวจอนุญาตให้พาหนะของบุคคลสัญชาติไทยออกราชอาณาจักร จำนวน 178 คัน
6. ตรวจอนุญาตให้พาหนะของลาวเข้ามาในราชอาณาจักร จำนวน 49 คัน
7. จัดกุมบุคคลต่างด้าวสัญชาติลาวที่กระทำความผิดตามพระราชบัญญัติคนเข้าเมือง พ.ศ. 2522 จำนวน 289 ราย
8. ส่งตัวบุคคลสัญชาติลาวที่ถูกดำเนินคดี คดีถึงที่สุดแล้วออกนอกราชอาณาจักร จำนวน 438 ราย

จุดผ่อนปรน มีวัตถุประสงค์ ด้านมนุษยธรรม การส่งเสริมความสัมพันธ์ระดับท้องถิ่น ตลอดจนการค้าขายสินค้าเครื่องอุปโภคบริโภคและการสัญจรไป - มาของประชาชน การกำหนดประเภทสินค้าและระยะเวลาเปิด - ปิดและมาตรการควบคุมการเดินทางเข้า - ออก เป็นไปตามอำนาจผู้ว่าราชการจังหวัด โดยความเห็นชอบของกระทรวงมหาดไทย ปัจจุบันในภาคเหนือมีจุดผ่อนปรนทั้งหมด 13 จุด คือชายแดนไทย - พม่า 7 จุดและชายแดนไทย - ลาว 6 จุด จังหวัดน่านมีจุดผ่อนปรนชายแดนไทย - ลาว 2 จุด ได้แก่บ้านใหม่ชายแดน อ. สองแควและบ้านห้วยสะแดง อ. ทุ่งช้าง

ตาราง 2.19 ที่ตั้งจุดผ่านแดนถาวร จุดผ่อนปรนและจุดผ่านแดนชั่วคราวของจังหวัดน่าน

ประเภท	ที่ตั้ง	ด่าน	ติดต่อกับ
จุดผ่านแดนถาวรบ้านห้วยโก๋น	หมู่ที่ 1 ต.ห้วยโก๋น อําเภอลอง พระเกียรติ	ด่านศุลกากรทุ่งช้าง	สปป.ลาว
จุดผ่อนปรนบ้านใหม่ ชายแดน	ต.ชนแดน อําเภอสองแคว	ด่านศุลกากรทุ่งช้าง	สปป.ลาว
จุดผ่อนปรนบ้านห้วย สะแดง	หมู่ที่ 2 ต.งอบ อําเภอทุ่งช้าง	ด่านศุลกากรทุ่งช้าง	สปป.ลาว

จุดผ่านแดนถาวร มีวัตถุประสงค์เพื่อการค้าการสัญจรไป – มาและความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ การเปิด – ปิดจุดผ่านแดนถาวรต้องเป็นความตกลงกันระหว่างรัฐบาลของทั้งสองประเทศ สำหรับในส่วนของประเทศไทยรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยเป็นผู้ใช้อำนาจ โดยความเห็นชอบจากคณะรัฐมนตรี ปัจจุบันภาคเหนือมีทั้งหมด 5 จุดคือชายแดนไทย – พม่า 2 จุดและชายแดนไทย – ลาว 3 จุด จุดผ่านแดนถาวรห้วยโก๋น จังหวัดน่านเป็นจุดผ่านแดนสำคัญหนึ่งในจุดผ่านแดนถาวรชายแดนไทย – ลาว

หน่วยงานของรัฐ มีหน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้องเกี่ยวกับการบริการส่งออกและนำเข้าค่าน้ำข้ามพรม คือที่บริเวณจุดการค้ามีตรวจคนเข้าเมือง ด่านพรมแดน (ศุลกากร) และยังมีตำรวจภูธรและอาสาสมัครป้องกันตนเอง (อ.ส.) อำนาจความสะดวกในเรื่องความปลอดภัยด้วย

ตลาดนัด มีการสร้างตลาดนัดในลักษณะแผงการค้าชั่วคราวประมาณ 100 แผง นอกจากนั้นมีการจองที่ดินสำหรับจำหน่ายผลิตภัณฑ์ของกลุ่มแม่บ้าน

ในเขตอําเภอลองพระเกียรติ ยังไม่มีการลงทุนเนื่องจากพื้นที่เป็นเขตป่าไม้อนุรักษ์ทั้งหมด จึงทำให้เอกชนไม่สามารถเข้าไปลงทุนและก่อสร้างสิ่งถาวรได้

จุดผ่านแดนห้วยโก๋นมีนักท่องเที่ยวรู้จักกันมากขึ้น โดยในวันที่มีตลาดนัด (ทุกวันเสาร์) มีประชาชนทั้งไทยและลาวเดินทางมาเที่ยวและซื้อ – ขายสินค้าไม่ต่ำกว่าวันละ 1,000 คน

ช่องทางการจำหน่าย เนื่องจากสปป.ลาวเป็นตลาดขนาดเล็ก อำนาจในการซื้อสินค้าไม่มากนัก ดังนั้นการนำเข้าสินค้าไปจำหน่ายในตลาดจึงมีผู้นำเข้ารายใหญ่เพียงไม่กี่รายที่สามารถตอบสนองความต้องการบริโภคของสปป.ลาวได้ สินค้าสำคัญเป็นที่ต้องการของตลาดสปป.ลาวได้แก่ สินค้าอุปโภคบริโภค วัสดุก่อสร้างและเครื่องใช้ไฟฟ้า เป็นต้น ช่องทางการจัดจำหน่ายสินค้าในตลาดสปป.ลาวของผู้นำเข้าจำแนกตามประเภทสินค้าได้ดังนี้

ช่องทางการจัดจำหน่ายและการกระจายสินค้าทั่วไปสินค้าอุปโภคบริโภค (consumer product) ผู้นำเข้า สปป.ลาวจะนำสินค้าเข้าไปโดยกระจายสินค้าให้กับผู้ค้าส่งผู้ค้าปลีกในตลาดต่าง ๆ ในสปป.ลาวหรือให้พนักงานขายตรงวิ่งรอกออกไปขายตามจังหวัดต่าง ๆ

สำหรับวัสดุก่อสร้าง ผู้นำเข้าสินค้าประเภทนี้มีทั้งที่เป็นตัวแทนจำหน่ายแต่เพียงผู้เดียว (sole agent) และเป็นตัวแทนจำหน่ายทั่วไป (Distributor) โดยผู้นำเข้าสินค้าจะตั้งตรงจากผู้ผลิตหรือผ่านตัวแทนจำหน่ายในจังหวัดชายแดนของประเทศไทยเพื่อกระจายสินค้าต่อไปยังผู้ค้าส่งและผู้ค้าปลีก สินค้าในกลุ่มเครื่องใช้ไฟฟ้า ผู้นำเข้าจะเป็นตัวแทนจำหน่ายที่ได้รับการแต่งตั้งจากบริษัทในประเทศไทยหรือประเทศอื่น ๆ (Authorized Distributor) และจะมีการแต่งตั้งตัวแทนขายในจังหวัดต่าง ๆ (Dealer)

การค้าชายแดน การนำเข้าและส่งออกตามชายแดนจำแนกได้เป็น 2 ประเภทคือ การค้าในระบบและการค้านอกระบบ

1. การค้าในระบบเป็นการนำเข้าและส่งออกโดยผ่านพิธีการศุลกากรซึ่งการซื้อสินค้าในแต่ละครั้งที่มีมูลค่าไม่เกินครั้งละ 500,000 บาท ผู้ค้ารายย่อยของสปป.ลาวจะนำเข้าสินค้าจากประเทศไทยในนามของบริษัทที่ได้รับใบอนุญาตให้เป็นผู้นำเข้าและส่งออกโดยจะเสียค่าธรรมเนียมให้กับบริษัทฯ ดังกล่าว
2. การค้าชายแดนนอกระบบเป็นการลักลอบค้าขายโดยอาศัยช่องทางความสะดวกของภูมิประเทศตามแนวชายแดนที่ติดกันโดยไม่ผ่านศุลกากร

ลักษณะของผู้นำเข้า - ส่งออกนั้น ผู้ที่ทำการค้าตามแนวชายแดนประเทศไทย - สปป.ลาวสามารถทำการค้าขายได้โดยเสรีโดยกรมการค้าต่างประเทศได้ออกประกาศยกเลิกการจดทะเบียนเป็นผู้ทำการค้ากับสปป.ลาวตั้งแต่วันที่ 27 มกราคม พ.ศ. 2540 แล้ว

นิติบุคคลต้องจดทะเบียนพาณิชย์ที่กรมทะเบียนการค้า กระทรวงพาณิชย์หรือสำนักงานทะเบียนการค้าจังหวัด ส่วนบุคคลทั่วไปถ้าเป็นร้านค้าจะต้องจดทะเบียนพาณิชย์ แต่ถ้าเป็นแผงลอยสามารถทำการค้าขายได้โดยไม่ต้องจดทะเบียนซึ่งการซื้อขายแลกเปลี่ยนในแต่ละครั้งจะมีจำนวนไม่มากนัก

การชำระเงินในการซื้อขายสินค้านี้ระหว่างประเทศไทยกับสปป.ลาวมีวิธีการชำระเงินดังนี้

1. การชำระเงินโดยใช้ระบบการเปิด L/C (Letter of Credit) ส่วนใหญ่เป็นการชำระเงินจากรัฐบาลไทยในการซื้อพลังงานไฟฟ้าจากสปป.ลาว
2. การชำระด้วยเงินสดคือ เงินบาทของประเทศไทยและเงินกีบของสปป.ลาวซึ่งการซื้อขายระหว่างประเทศไทย - สปป.ลาวจะนิยมชำระเป็นเงินบาทมากกว่าเงินกีบ เนื่องจากการจำกัดการแลกเปลี่ยนเงินตราต่างประเทศของรัฐบาลสปป.ลาวและค่าเงินกีบไม่มีเสถียรภาพ

3. การชำระเงินโดยใช้ระบบ T/T (Telegraphic Transfer) เป็นระบบของการไว้วางใจซึ่งกันและกัน โดยผู้ส่งออกประเทศไทยจะส่งสินค้าไปให้ผู้นำเข้าสปป.ลาวโดยให้เครดิต (ระยะเวลาจะมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์) เมื่อครบกำหนดเครดิตผู้นำเข้าสปป.ลาวจะโอนเงินกลับมาให้ผู้ส่งออกของประเทศไทย
4. การชำระเงินโดยระบบ D/A (Document Against Acceptance) ผู้ส่งออกของประเทศไทยจะตรวจสอบฐานะของผู้นำเข้าสปป.ลาวจนเป็นที่พอใจแล้วจะส่งสินค้าไปให้ผู้นำเข้าสปป.ลาว พร้อมส่งเอกสารการออกสินค้า (Shipping Document) ให้ธนาคารในสปป.ลาว เพื่อการชำระเงิน ผู้นำเข้าของสปป.ลาวจะต้องนำเงินมาชำระสินค้าที่ธนาคารก่อน จึงจะได้รับเอกสารเพื่อนำไปออกสินค้าจากคลังสินค้าได้

การค้าชายแดนที่จุดห้วยโก๋น ส่วนใหญ่เป็นการค้าระหว่างอำเภอทุ่งช้าง เชียงกลางและปัว กับเมืองต่าง ๆ ในแขวงไชยบุรี เช่น เมืองเงิน เมืองหงสา เป็นต้น มูลค่าการค้าในปี พ.ศ. 2540 มีมูลค่าการค้าทั้งหมด 29.62 ล้านบาท โดยเป็นการนำเข้า 3.37 ล้านบาทและส่งออก 26.25 ทำให้ประเทศไทยได้ดุลการค้า 22.88 ล้านบาท ชนิดของสินค้านำเข้าและส่งออก สินค้าที่นำเข้าส่วนใหญ่เป็นของป่าและผลิตภัณฑ์จากป่า เช่น ลูกตำลึง เปลือกก๋วย นอกจากนี้มีผ้าทอ เครื่องหยาและปศุสัตว์ ส่วนสินค้าส่งออกที่สำคัญได้แก่ น้ำมันเชื้อเพลิง เครื่องใช้ไฟฟ้า อุปกรณ์ไฟฟ้า เครื่องจักรและอุปกรณ์ (ของบริษัท ไทย-ลาวลิคไนท์) และสินค้าอุปโภคบริโภค

ปี พ.ศ.2539 จังหวัดน่านมีโรงงานอุตสาหกรรมทั้งหมด 608 โรงงาน เงินลงทุน 940.81 ล้านบาท มีคนงานรวม 4,374 คน คนงานชาย 3,174 คน คนงานหญิง 1,200 คน

ตาราง 2.20 จำนวนนักท่องเที่ยวชาวไทยและชาวต่างประเทศที่มาท่องเที่ยวจังหวัดน่าน ปี พ.ศ. 2535 - 2539

นักท่องเที่ยว	จำนวนนักท่องเที่ยว (หน่วย : 1,000 คน)				
	ปี 2535	ปี 2536	ปี 2537	ปี 2538	ปี 2539
ชาวไทย	262.11	293.10	327.74	366.48	409.80
ชาวต่างประเทศ	3.19	3.64	4.03	4.38	4.67
รวม	265.30	296.74	331.77	370.86	414.47

ตาราง 2.21 สถิติการค้าชายแดนจังหวัดน่านที่ผ่านด่านศุลกากรทุ่งช้าง จังหวัดน่าน

สถิติการค้าชายแดน	การค้าชายแดน (หน่วย : 1,000 บาท)			
	ปี 2537	ปี 2538	ปี 2539	ปี 2540
มูลค่าการค้าไทย – สปป.ลาวที่ผ่านด่านศุลกากร	3,122	19,076	49,809	29,619
ศุลกากรค้าไทย – สปป.ลาวที่ผ่านด่านศุลกากร	2,280	12,474	29,131	22,879
การนำเข้าจาก สปป.ลาวที่ผ่านด่านศุลกากร	421	3,301	10,339	3,370
การส่งออกไป สปป.ลาวที่ผ่านด่านศุลกากร	2,701	15,775	39,470	26,249

ตาราง 2.22 สินค้าที่มีมูลค่าส่งออกสูงสุด 10 อันดับแรกสู่ สปป.ลาว ผ่านด่านศุลกากรทุ่งช้าง จังหวัดน่าน ปี พ.ศ. 2539

ลำดับที่	รายการสินค้า	มูลค่า (บาท)	ร้อยละ
1.	น้ำมันเชื้อเพลิง	234,050	25.97
2.	เสื้อผ้า	229,275	25.44
3.	ข้าวสาร	110,000	12.21
4.	เครื่องคั้นต่าง ๆ	94,000	10.43
5.	สังกะสี	66,160	7.34
6.	ปูนซีเมนต์	60,240	6.69
7.	รถจักรยาน	48,300	5.36
8.	อาหารกระป๋อง	33,900	3.76
9.	ผงซักฟอก	14,025	1.56
10.	สมุนไพร	11,170	1.24
	รวม	901,120	100

หมายเหตุ มีสินค้าประเภทอื่น ๆ ที่มีมูลค่าส่งออกไม่อยู่ในสิบอันดับแรกซึ่งได้ไม่มีการบันทึกไว้ในตารางนี้

ตาราง 2.23 สินค้าที่มีมูลค่านำเข้าสูงสุด 8 อันดับแรกจาก สปป.ลาว ผ่านด่านศุลกากรทุ่งช้าง จังหวัดน่าน ปี พ.ศ. 2539

ลำดับที่	รายการสินค้า	มูลค่า (บาท)	ร้อยละ
1.	ลูกข้าว	1,711,019	65.70
2.	หมูพันธุ์พื้นเมือง	359,910	13.82
3.	เครื่องจักสาน	353,780	13.58

4.	ผ้าทอ	84,520	3.25
5.	ปอสา	38,230	1.47
6.	ไก่พันธุ์พื้นเมือง	34,480	1.32
7.	กิ้ง	21,000	0.81
8.	หว่ายอ่อน	1,383	0.05
	รวม	2,604,322	100

หมายเหตุ มีสินค้าประเภทอื่น ๆ ที่มีมูลค่านำเข้าไม่อยู่ในสิบอันดับแรกซึ่งได้ไม่มีการบันทึกไว้ในตารางนี้

ตาราง 2.24 สินค้าที่มีมูลค่าส่งออกสูงสุด 10 อันดับแรกสู่ สปป.ลาว ผ่านด่านศุลกากรทุ่งช้าง จังหวัดน่าน ปี พ.ศ. 2540

ลำดับที่	รายการสินค้า	มูลค่า (บาท)	ร้อยละ
1.	น้ำมันเชื้อเพลิง	6,094,360	54.81
2.	โซ่ตีนตะขา	1,768,000	15.90
3.	ปูนซีเมนต์	1,000,554	9.00
4.	เหล็กเส้น	748,620	6.73
5.	ยางนอก	376,179	3.38
6.	รถไถแบบเดินตาม	328,400	2.95
7.	ผ้าทอผ้า	272,000	2.45
8.	ท่อคอนกรีต	214,439	1.93
9.	ยางมะตอยลาดผิวถนน	165,000	1.48
10.	ถังกะทิ	152,000	1.37
	รวม	11,119,718	100

หมายเหตุ มีสินค้าประเภทอื่น ๆ ที่มีมูลค่าส่งออกไม่อยู่ในสิบอันดับแรกซึ่งได้ไม่มีการบันทึกไว้ในตารางนี้

ตาราง 2.25 สินค้าที่มีมูลค่านำเข้าสูงสุด 10 อันดับแรกจาก สปป.ลาว ผ่านด่านศุลกากรทุ่งช้าง จังหวัดน่าน ปี พ.ศ. 2540

ลำดับที่	รายการสินค้า	มูลค่า (บาท)	ร้อยละ
1.	ผงทำรูป	377,250	22.51
2.	ลูกคำว	334,740	19.98
3.	เปลือกก๋อ	303,800	18.13
4.	ผ้าทอ	270,050	16.12
5.	เครื่องหาว	185,380	11.06
6.	เปลือกบง	94,500	5.64
7.	หมพั้นธุ์พื้นเมือง	57,500	3.43
8.	ไก่พื้นธุ์พื้นเมือง	23,840	1.42
9.	ปอสา	19,210	1.15
10.	กั๋ง	9,460	0.56
	รวม	1,675,730	100

หมายเหตุ มีสินค้าประเภทอื่น ๆ ที่มีมูลค่านำเข้าไม่อยู่ในสิบอันดับแรกซึ่งได้ไม่มีการบันทึกไว้ในตารางนี้

ตาราง 2.26 สินค้าที่มีมูลค่าส่งออกสูงสุด 10 อันดับแรกสู่ สปป.ลาว ผ่านด่านศุลกากรทุ่งช้าง จังหวัดน่าน ปี พ.ศ. 2541

ลำดับที่	รายการสินค้า	มูลค่า (บาท)	ร้อยละ
1.	รถจักรยานยนต์	951,498	13.41
2.	น้ำมันเชื้อเพลิง	620,891	8.75
3.	เครื่องคอมพิวเตอร์	574,233	8.09
4.	เครื่องไถ	567,760	8.00
5.	เครื่องอุปโภคบริโภค	530,950	7.48
6.	ปูนซีเมนต์	385,857	5.44
7.	ถังกะสี	357,230	5.04
8.	ผ้าทอผ้า	315,500	4.45
9.	เสื้อผ้า	241,840	3.41
10.	กระเบื้อง	110,090	1.55
11.	อื่น ๆ	2,439,111	34.38
	รวม	7,094,960	100

ตาราง 2.27 สินค้าที่มีมูลค่านำเข้าสูงสุด 10 อันดับแรกจาก สปป.ลาว ผ่านด่านศุลกากรทุ่งช้าง จังหวัดน่าน ปี พ.ศ. 2541

ลำดับที่	รายการสินค้า	มูลค่า (บาท)	ร้อยละ
1.	ผ้าทอ	566,500	17.32
2.	เปลือกบง	460,705	14.09
3.	ผงทำรูป	369,437	11.30
4.	ลูกข้าว	367,877	11.25
5.	เปลือกกอก	301,379	9.21
6.	เครื่องหาว	208,767	6.38
7.	เครื่องจักสาน	153,300	4.69
8.	โค	160,356	3.25
9.	หาวอ่อน	56,014	1.71
10.	ปอตา	49,100	1.50
11.	อื่น ๆ	631,186	19.30
	รวม	3,270,621	100

ตาราง 2.28 สินค้าที่มีมูลค่าส่งออกสูงสุด 11 อันดับแรกสู่ สปป.ลาว ผ่านด่านศุลกากรทุ่งช้าง จังหวัดน่าน ปี พ.ศ. 2542

อันดับที่	รายการสินค้า	มูลค่า (บาท)	ร้อยละ
1.	รถไถนาเดินตาม	3,142,900	29.05
2.	รถยนต์บรรทุก	1,508,460	13.94
3.	สินค้าอุปโภคบริโภค	906,870	8.41
4.	จักรยานยนต์	889,445	8.22
5.	ปูนซีเมนต์	540,706	5.00
6.	เสื้อผ้าสำเร็จรูป	405,750	3.75
7.	ชุดเครื่องกำเนิดไฟฟ้า	361,943	3.35
8.	รถจักรยาน	337,680	3.12
9.	ถังกะสี	325,031	3.00
10.	ผ้าทอผ้า	319,920	2.96
11.	ข้าวสาร	282,360	2.61
12.	อื่น ๆ	1,796,436	16.61
	รวม	10,817,501	100

ตาราง 2.29 สินค้าที่มีมูลค่านำเข้าสูงสุด 10 อันดับแรกจาก สปป.ลาว ผ่านด่านศุลกากรทุ่งช้าง จังหวัดน่าน ปี พ.ศ. 2542

อันดับที่	รายการสินค้า	มูลค่า (บาท)	ร้อยละ
1.	โค กระบือ	2,666,500	22.59
2.	ผ้าทอ	1,778,724	15.07
3.	ลูกคั่ว	1,702,687	14.43
4.	เปลือกบง	578,420	4.90
5.	ตุกร	186,961	1.58
6.	ผงทำรูป	176,420	1.50
7.	ไม้แปรรูป	161,197	1.37
8.	เปลือกก้อ	158,140	1.34
9.	กระเจียบ	136,800	1.16
10.	เครื่องหาว	130,800	1.11
11.	อื่น ๆ	4,124,677	34.95
	รวม	11,801,326	100

ที่มา: ด่านศุลกากรทุ่งช้าง (2542)

2.4 ศักยภาพและแนวทางการพัฒนาในอนาคต

ศักยภาพ / จุดแข็ง

- มีศักยภาพในการค้าขายแดนสูงเนื่องจากมีจุดแข็งดังนี้ เมื่อการคมนาคมในประเทศ สปป.ลาว มีความสะดวกขึ้นสามารถเชื่อมโยงการค้ากับประเทศลาวตอนเหนือได้ 6 แขวง ประชากร 1.3 ล้านคน
 - สามารถเชื่อมโยงการค้ากับประเทศจีนตอนใต้และประเทศเวียดนามตอนเหนือได้ (ขณะนี้ มีเส้นทางคมนาคมเชื่อมโยงแล้วแต่อยู่ในสภาพที่ไม่สะดวก)
 - ประเทศลาวมีทรัพยากรธรรมชาติ เช่น ไม้ ดินขาว ถิกไนท์ นอกจากนั้นมีพื้นที่ทำการเกษตรที่อุดมสมบูรณ์สามารถผลิตสินค้าเกษตร เช่น ถั่วเหลือง ยาสูบ ข้าวโพด ส่งมาจำหน่ายให้แก่ประเทศไทยได้
 - มีศักยภาพจะขยายการท่องเที่ยวได้ เนื่องจากสามารถเชื่อมโยงการท่องเที่ยวกับประเทศจีนตอนใต้และประเทศลาว โดยเฉพาะหลวงพระบาง ซึ่งได้ยกเป็นมรดกโลก เมื่อวันที่ 2 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2541 นี้ นอกจากนี้ สามารถเชื่อมโยงการท่องเที่ยวไปยังเมืองเดียนเบียนฟูในเวียดนามตอนเหนือได้อีกด้วย

อุปสรรค / จุดอ่อน

- พื้นที่บริเวณชายแดนห้วยโก้นนวมทั้งที่ตั้งของที่ว่าการอำเภอเฉลิมพระเกียรติอยู่ในพื้นที่ป่าไม้อนุรักษ์ ทั้งหมดจึงทำให้เป็นอุปสรรคในการเข้าไปลงทุนและก่อสร้างสิ่งถาวรของภาคเอกชน
- ตลาดบริเวณจุดชายแดนยังไม่มีอาคารถาวรที่เป็นระเบียบให้ทำการค้าชายแดนได้สะดวก (ปัจจุบันเป็นเพียงชั่วคราว)
- พิธีการนำเข้าส่งออกของลาวยังไม่เป็นสากล เนื่องจากด้านชายแดนของลาวยังเป็นด่านชั่วคราวทำให้ชาวต่างประเทศที่มีหนังสือเดินทางและ VISA ไม่สามารถเข้าผ่านไปได้
- ประชากรลาวส่วนใหญ่ยังยากจน มีรายได้ต่ำและไม่มีอำนาจซื้อ
- อัตราภาษีอากรนำเข้าสินค้าบางชนิดไม่สนใจให้ทำการค้าในระบบ เช่น ลูกด้าว นำเข้าจากประเทศ สปป.ลาว ถึงประมาณปีละ 1,000 ตัน ราคา กิโลกรัมละ 13 บาท แต่อัตราภาษีนำเข้าถึงกิโลกรัมละ 50 บาท
- ถนนเชื่อม อ.เมืองน่าน – ห้วยโก้นนวม ช่วง 30 กิโลเมตรสุดท้ายก่อนถึงจุดผ่านแดนมีความลาดชันสูงและมีความคดเคี้ยวทำให้รถบรรทุกสินค้าวิ่งได้ไม่สะดวก

ตาราง 2.30 ศักยภาพและแนวทางการพัฒนาชายแดนจังหวัดน่าน

จังหวัดน่าน	ศักยภาพ	แนวทางการพัฒนา
จุดผ่านแดนถาวร ห้วยโก้น	- สามารถเชื่อมโยงการค้ากับประเทศ สปป.ลาว ตอนเหนือได้ 6 แขวง ประชากร 1.3 ล้านคน - สามารถเชื่อมโยงกับจีนตอนใต้และเวียดนามตอนเหนือได้ - ประชาชนลาวนิยมสินค้าไทยและต้องพึ่งสินค้าจากประเทศไทยเป็นหลัก - สามารถพัฒนาการท่องเที่ยวเชื่อมกับหลวงพระบางได้ อุปสรรค/ปัญหา - บริเวณจุดผ่านแดนอยู่ในเขตป่าอนุรักษ์ - ตลาดนัดชายแดนห้วยโก้นนวมยังไม่ถาวร	- อนุมัติให้ใช้พื้นที่ป่าอนุรักษ์ในพื้นที่ อ.เฉลิมพระเกียรติจำนวน 14,110 ไร่ - สนับสนุนให้มีการพัฒนาตลาดสินค้าและร้านค้าในบริเวณจุดชายแดนห้วยโก้น - จัดเจ้าหน้าที่ตรวจคนเข้าเมืองและศุลกากรไปประจำที่จุดบ้านใหม่ชายแดนในวันที่มีตลาดนัด - โครงการเร่งด่วน - โครงการปรับปรุงโครงสร้างพื้นฐานในพื้นที่ก่อสร้างตลาดชายแดนห้วยโก้น